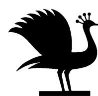
DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 14371

Vaŭkavysk Memorial Book

Le-zekher ḳehilat Ṿolḳovisḳ

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE	Le-zekher ḳehilat Ṿolḳovisḳ.
IMPRINT	880-02 Ḥefah : "ʾAliyah", 729 [1969]
DESCRIPT	50 p. : ill. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Vaŭkavysk.
	Vaŭkavysk (Belarus) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Vaŭkavysk.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

לזכר קהילת וולקוביסק

בית הספר
הממלכתי
"עליה"
בת-גלים

לזכר קהילת וולקוביסק

הוצא ע"י בי"ס "עליה" בת-גלים, חיפה

בסיוע המחלקה לחינוך ולתרבות - עירית חיפה
ורשות "יד-ושם", ירושלים

מנחם אב תשכ"ט

פ ר ק י   ה ח ו ב ר ת

להנצחת קהלת וולקוביסק החרבה

"אלפי קהלות-ישראל חרבו בשנות השואה, נמחו מעל פני אירופה. יקומו, איפוא, אלפים בתי"ס בישראל על 60 רבוא תלמידיהם ו-30 אלף מוריהם ויקימו שם וזכר לקהלות אלו". במלים אלה פנה גדעון האוזנר, התובע הכללי במשפט אייכמן - לבתה"ס בארץ.

הקריאה הרתיעה רבים, לא עמד בנו הכח הנפשי לשוב ולחשוף פצעים שהגלידו. אולם הדי הקריאה הדריכו מנוחתנו וזעקו: "אל דמי לנו, למען תינוקות של בית רבן מצווה אתה לעשות זאת: הם אינם זוכרים, הם אינם יודעים מספיק, הם עלולים גם לשכח!

בדרך היסורים של עמנו, הטרגית, העקובה דם ודמעות של קדוש - השם ואינקביזיציה, מסעי הצלב, גרושים ועלילות דם, עומדים אנו נדהמים ומוכי פלצות בפני שחיטה המונית זו קבל שמים וארץ וזאת... רק מחמת היותנו יהודים! החלטנו להנציח זכרה של וולקוביסק!

לשואל - מה לילדינו ולעיר זאת? נאמר: וולקוביסק, אינה אלא בבואה של מאות ואלפים ערים דומות, על כל היפה והטוב שבה, על תלמידי - חכמים ותינוקות של בית-רבן, מוסדות צדקה, עזרה הדדית ואהבת האדם: הילדים היושבים כאן - הבינו ו...יזכרו.

מדוע דוקא וולקוביסק?...

כי שלי היא, בה נולדתי, ספגתי מסורת אבותי, גדלתי בתנועת - נער חלוצית. בה-הייתי יהודי, אותה שכלתי ובתוכה... משפחתי ואלפי אחים ואחיות.

- - -

טפלנו לא רק בשואה, הקדשנו תשומת לב לוולקוביסק החיה, התוססת, נסינו לחשף את האור הגנוז שבה, אור זה יהל שבעתיים על רקע השחור של השואה.

ומתוך תחושת החיים הגענו לתחושת החורבן.

- - -

וולקוביסק שתתה את כוס-התרעלה עד תומה. כרעה נפלה ולא הוסיפה קום.

נסינו לכן, בכחותינו הדלים להקים לה, בבית ספרנו "יד ושם" צנוע

למען יזכרוה התלמידים. למען נבטיח לקדושי וולקוביסק אשר צוו לנו את החיים ששוב לא יקרה הדבר.

מתוך תחושת השואה נדע לשמר על חיינו, על מולדתנו מעתה ועד עולם!

" ויהודה לעולם תשב וירושלים לדור ודור.
וניקיתי דמם לא נקיתי
וד' שוכן בציון!" תהילים

י. קפלן
מנהל בית - הספר

הכנסת

גדעון האוזנר
חבר הכנסת

ירושלים, יט' ניסן תשכ"ט
7 באפריל 1969

מר קפלן היקר,

הריני מודה לך מאד על מכתבך בו הודעת לי כי בית ספרך החליט להנציח את קהילת וולקוביסק. ברצון הייתי בא להיות עמכם בשעת סיכום הנושא, לאור שעוסקים הנכם בכך זה כחצי שנה. לצערי תכפו עלי חובות צבוריות אחרות ולא אוכל על כן להיות עמכם באותו מעמד ב-27 לחודש זה.

הריני מברככם ליוזמתכם ומברך במיוחד את הכתב שעסקה בנושא ואת מחנכה. מובטחני שהתחלתם בכך צעד ראשון וכי המחזורים הבאים יוסיפו לקיים פעולתכם זו.

שלכם
בהוקרה רבה,
גדעון האוזנר.

מגילת־הנצחה

בית־הספר "ע ל י ה" ב' בת־גלים, חיפה במדינת ישראל

מצהיר בזה חגיגית, כי ביום ג' לחודש תשרי תשכ"ס קיבל עליו את המשימה הקדושה

להנציח את קהילת ו ו ל ק ו ב י ס ק (בארץ פולין)

שנחרבה בשנות השואה על ידי קלגסי הנאצים הטמאים וגרוריהם.

תלמידי בית הספר, בשיתוף עם הרשויות החינוכיות ועם ארגוני הקהילה בארץ ובתפוצות, ובעזרת הוועדה הארצית להנצחת הקהילות, שעל יד יד־ושם בירושלים, יעשו כמיטב יכולתם וימשיכו בפעולה שהחלו בה להעלות לזכר עולם את הקהילה הנ"ל בחייה ופעלה, עד לשואה וכן בסבלה, מאבקה וכליונה בתקופת החורבן.

על החתום:

מנהל(ת) בית הספר [illegible] מחנך(ת) הכיתה [illegible]

שמי התלמידים המנציחים: א) [illegible] ב) [illegible] ג) [illegible]

ב"כ ארגון הקהילה: א) [illegible] ב) [illegible] ג) [illegible]

מגילה זו נתקבלה ביד ושם למשמרת עולם.

דב אלוני, תל-אביב
רחוב שור 17, טל. 444910

תל-אביב, יום א' ב' באייר תשכ"ט

לחברי וידידי
י. קפלן
מנהל ביה"ס הממ"ד "עליה"
בת-גלים חיפה.

מיטב אחולי וברכותי לכלכם!

לצערי הרב אסרו עלי רופאי להתרחק מבית משכני, על כן לא אוכל להענות להזמנתך האדיבה ולהשתתף אתכם בטכס הנצחת קהילת וולקוביסק.

אנא מסור נא לכל חניכיך שקבלו עליהם להנציח את הקהילה שחרבה בשנות השואה והגבורה ואינה. שאנו כלנו בטוחים שבהנצחת זו, ילמדו חניכיך מפיך ומספוריך שלך, מספרו של חברנו עזריאל ברושי, ומדבריהם של בני ארגונכם במדינת ישראל. והדברים ירשמו על ידם למזכרת נצח בכתב ובדפוס, וע"י כך יחיו את הקדושים שנספו ואינם, והם ינציחו את שמם וזכרם לעדי עד.

בחוברת שידפיסו בסוף שנת הלמודים, יזכו בה את הרבים, ותהיה לתפארת בישראל.

שלך בחבה
(-)
דב אלוני

מדוע אנו מנציחים את וולקוביסק?

אנו מנציחים את העיר וולקוביסק מפני שהיא אחת מרבבות הקהילות שנחרבו בשואה ואינן עוד.

אנו למדנו על העיר, תושביה מנהגיה וחייה.

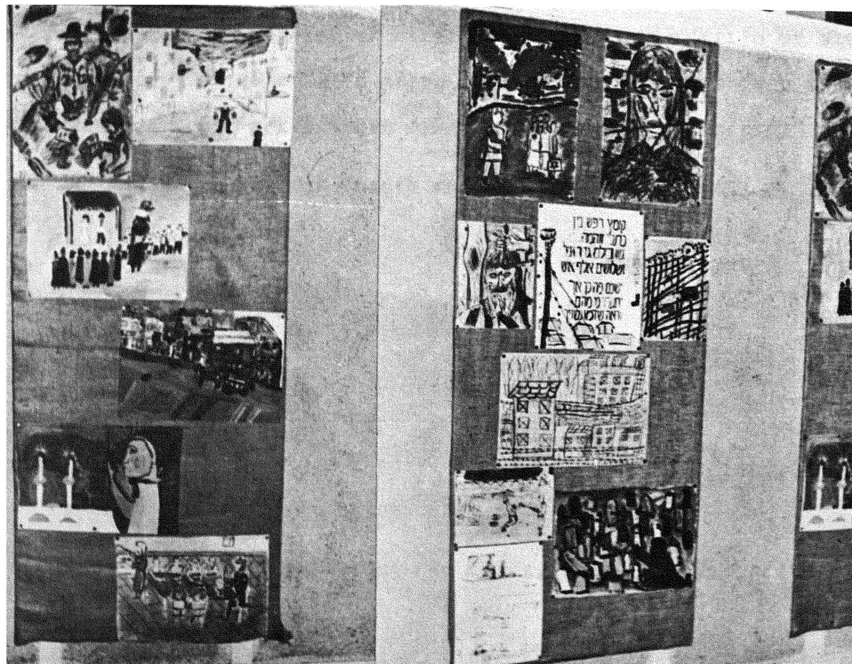
בעקר התרשמתי מילדי וולקובסיק, דרך חייהם וכן ממוסדות הצדקה.

ומעל לכל התרשמתי מהאסון הפתאומי, השמדת העיר וחורבן יהדות אירופה.

אזכר את וולקוביסק ולא אשכח!

פלה אלפלנב

שאלי שרופה באש

פגישה עם פליט השואה

מעולם לא תארתי לעצמי כמה נוראה היתה השואה. ולא קבלתי את התמונה הברורה של גודל האסון שפקד את עמנו, שוחחתי עם אדם שהיה עד למאורעות. לכן גם לא קבלתי זאת בקלות, לא האמנתי שאפשר לקחת עם שלם ולרצחו.

באחד מימי השבוע בא אלינו פליט השואה ועד למחנות המות ולסופה המר של וולקוביסק, יוסף קוטלרסקי שמו. הוא שוחח עמנו כאל אנשים מבוגרים ובהתרגשות כה רבה דבר האיש והאסון שפקד אותו בשואה.

יותר מכל נגע ללבי היחס האכזר של הגרמנים ליהודים. מאז הפלישה ועד העברתם למחנות הרכוז שם נשלל מהם אפילו שמם. המספר המקועקע על ידם השמאלית תפס את מקום שמם הקודם וע"י כך הכירו כל אחד מהם.

עתה רק קבלתי תמונה הרבה יותר ברורה מרשימה ומקיפה אשר החזירה אותי למציאות השואה. איני מבינה כיצד אפשר להשמיד ששה מליונים של אנשים נשים זקנים וטף. מדוע? רק בגלל היותם יהודים? איך יכול היה לקום צורר נצי ולהלהיב עם גרמני ורבים אחרים לצאת למלחמד השמד נגד היהודים:

אך זאת עובדה ואין מה להוסיף וחבל מאד וכואב מאד.

לאה קרייזמן

נצול מחנה אושויץ בבית ספרנו

מר קוטלרסקי נענה להזמנתנו והגיע אלינו מירושלים לספר לנו על ימיהם האחרונים של יהדות וולקוביסק במחנה אושויץ.

דבריו היו שקטים ובהדרגה נשמע רטט בקולו, פניו כוסו זעה ובעיניו דמעות

תאור החיים תחת שלטון הגרמנים, ההתעללות בתושבים היהודים והחיים במחנה. על ידו חרתו מספר והודיעו בשעת מעשה שאיננו יותר יוסף קוטלרסקי כי אם מספר...

ישבנו כולנו דרוכים, מלאי קשב צער וזעם

רפי טבת

עליה ל"יד ושם" ירושלים

אחרי שנענינו לקריאתו של ח"כ גדעון האוזנר, להקים יד ושם לקהילה יהודית שחרבה בשואה ואינה יותר. עלו גם נציגי בית-ספרנו לירושלים לפתיחה החגיגית של המאורע.

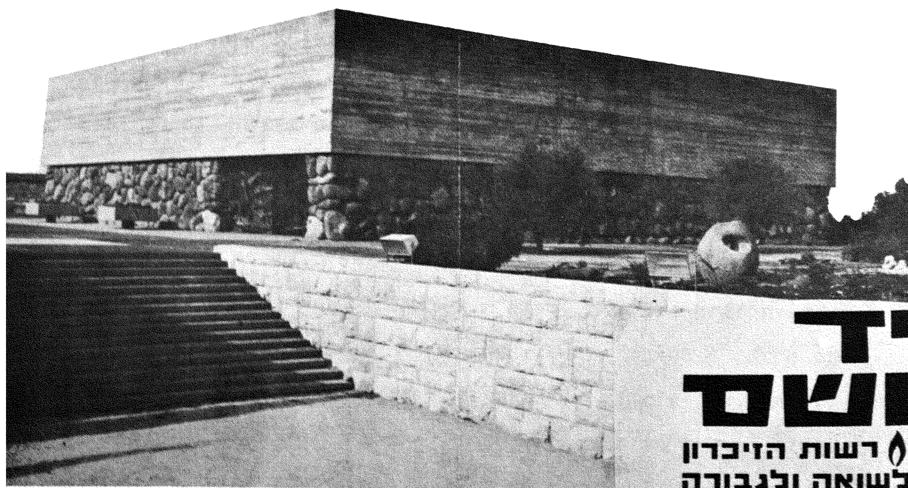
התכנסנו ב"יד ושם", שם נערך טכס הזכרה קצר ליהודים שנפלו במחנות ההשמדה.

לאחר מכן התכנסו כלם ב"בניני האומה". שהיה מלא מפה לפה פתח גדעון האוזנר. הוא הזכיר את עברו וסבלו של עם ישראל מזמן יציאת מצרים עד לשואה ומדוע אנו חיבים להנציח קהילות יהודיות שחרבו.

אחריו דברו ראשי הארגון והסבירו על הפעולות הבאות העומדות לפנינו ועל החיוביות שבמעשה זה.

לבסוף סימה המקהלה ואחריה הוקרנו שקופיות בלווי ספור על סבלם המר של אותם היהודים. תזמורת המשטרה סימה את הטכס המרשים שפתח את פעולות הנצחת הקהילות.

מיכאל מילר

כנס אנשי וולקוביסק

בתחילת שנת הלימודים העלה מנהל בית ספרנו הצעה להנציח עיר שחרבה בשואה. מבצע כזה עשו רבים מבתי הספר בארץ.

את הדבר קבלנו בהתלהבות רבה של צפיה לחומר שנלמד.

העירה אותה עמדנו להנציח היתה וולקובסיק היא עירתו של מנהלנו.

לרגל מבצע ההנצחה בקרה הכתה בתערוכות שונות שתארו את השואה. וכן נסעו מספר נציגים לכנסים שונים בתל-אביב ול"יד ושם" בירושלים.

שני נצגי הכתה השתתפו בכנס האזכרה של העיר בת"א - בי' בטבת - "יום הקדיש". התרשמתי מאד מכנס עצוב זה ובעקר מדבריו של מר קוטלרסקי יוצא וולקוביסק שנמלט ממחנות ההשמדה באושויץ. הוא העלה את זכרם וגורלם של אנשי העיר בתחנה האחרונה של חייהם. ספור זועה של רדיפות, התעללות, רצח, שרפה ומחיקת עיר שלמה מהעולם.

בתום הטקס הרגשתי את עצמי כיוצאת וולקובסיק ושותפה לכל המאורעות הנוראים.

רבקה בן ישי

הבקור בכנס העירה בתל-אביב

ילדים רבים נשלחו למקומות שונים ללמד, לראות ולשמוע על העיר וולקוביסק. בקרנו תערוכות ב"לוחמי הגטאות" "יד ושם" בירושלים,ועוד. את הרשמים ספרו הנציגים לתלמידי הכיתה ששמעו ורשמו דבריהם.

הייתי בין הנציגים שבקרו בכנס הזכרון ליהדות וולקוביסק בי' בטבת.

ביום המיועד הגענו למקום. אנשי העיר החלו להגיע מכל קצות הארץ. היו שבאו להפגש ולראות את בני עירם לחצו ידים בחמימות והחלו להעלות זכרונות מן העירה. עם אמירת ה"קדיש" המשותפת פרצו הנוכחים בבכי. בסוף הטקס קם מר ברושי והודיע לבני עירו שביתה ז' מבית ספר "עלזה" בחיפה מאמצת את העירה,כל המבטים הופנו אל הנציגים. חזרנו הביתה מלאים חויות מאושרים שזכינו לקבל על עצמנו את המשימה הנכבדה להנציח את העיר וולקוביסק.

אמיר דרורי

<u>התרשמות משעורים על קהלת וולקוביסק</u>

שמענו שעורים מענינים על קהלת וולקוביסק שחרבה. למדנו להכיר את העיר מיום הוסדה. את עברה המפואר בזמן שלום ובימי מלחמה. יותר מהכל מצאו חן בעיני מוסדות הצדקה של העיר והעזרה הדדית.

<u>בית היתומים</u>: המפעל היפה שהוקם בהתנדבות על ידי אליהו שייקביץ, היה זה מפעל חייו. הדאגה והמסירות לילדים ללא הורים, דאגה לקיומם לחנוכם.
<u>בית החולים היהודי</u>: שהוקם מכספי מתנדבים ואשר שרת את האוכלוסיה העניה חנם - אין כסף.

הכנסת אורחים, גמילות חסדים, מתן בסתר כל אלה מטרתם אחת: עזרה לדל, לנצרך. וכל זה נעשה ללא פרסומת רבה מתוך התנדבות ומסירות יוצאת מן הכלל.

<u>מושב זקנים</u>: המוסד דאג לזקן שנשאר ללא תמיכה וקורת גג. בראשו עמד ר' מאיר שיף "אבי הזקנים."

מי ימנה את כל המוסדות היפים בהם התברכה העיר וולקוביסק, ומי ינחם על אבדנם?

שרה הירש

THE JEWISH HOSPITAL IN 1938.

קטעים נבחרים מספר וולקוביסק

הרב יצחק קוסובסקי

וולקוביסק

קהלת וולקוביסק היתה נודעת לשם ולתהלה ולתפארת ברבנים הגדולים, שהיו גאונים מפורסמים בישראל, ומפי זקני העיר שמצאתים עוד בחיים בבואי לשבת שמה לפני יותר מעשרים שנה, שמעתי רבות על אודות רבניהם הגדולים מהדורות שקדמוני.

את כולם לא אזכור כעת, ורק זאת אדע ממנו, כי לפני הרב ברוכוב זצ"ל שימש ברבנות בעיר ההיא הרב הגאון רבי יהונתן עליאשבערג זצ"ל, שמת בדמי ימיו וכסאו נשאר פנוי במשך שבע שנים, עד אשר בא הרב בורוכוב זצ"ל למלאות את מקומו ולשבת עליו בכבוד. הרב ר' יהונתן זצ"ל הי' מלבד גדלו בתורה כאחד הגאונים של הדור העבר, חכם וסופר ובעל הגיון, וכל חכמי דורו גדולי התורה וגדולי ההשכלה באו עמו בכתובים, ודבריו היו נשמעים אצל כולם. בין אחד מספריו שבאו לידי מאת בעה"ב אחד, שהי' גר אצלו בביתו, מצאתי מכתב אליו כתוב בידי הרש"י פין ז"ל מווילנא, אחד מהמיוחדים שבמשכילי הדור הקודם, ואחד מראשי הציונים בימים ההם, שהיו נודעים בשמם הקודם, "חובבי ציון", ובמכתב ההוא היו דברים מעניינים מאד בענין אסיפה חשובה אחת, שנקראה לפני הועידה הציונית הראשונה בקאטאוויץ, קרוב לששים שנה לפנים. בהיות אצלי פה שארי וחביבי הרב רבי מאיר ברלין שליט"א, ראש המזרחי באר"י, מסרתי לו את המכתב בכדי למסור אותו למשמרת בהספרי' הלאומית שבירושלים. הרב עליאשבערג זצ"ל השפיע מרוחו על בני העיר, לחבב ביניהם את הרעיון הנשגב של חבת ציון, ואחריו החזיק במעשהו זה הרב בורוכוב זצ"ל, והודות להשפעת שניהם היתה קהלת וולקוביסק מצוינת לטובה בין יתר ערי הסביבה במסירותה לרעיון הלאומי. זה גרם לכך שרב בערך מספר בני העיר ההיא שעלו לארץ קדשנו, והתישבו שמה שנים רבות לפני המהפכה באירופא, ובזה ניצולו ממות ומחרב.

בוולקוביסק התקיימה תמיד ישיבה מפוארת, שבראשה עמדו גדולי תורה, ואליהו נהרו תלמידים רבים מערי הסביבה. בתי המדרש הרבים שבעיר היו מלאים בחורים ואברכים, ששקדו על התורה, ובני העיר החזיקו אותם בכבוד, בהיות אהבת התורה שקועה בלבותיהם. מבתי המדרש בוולקוביסק יצאו הרבה גדולי תורה שהיו למאורות בישראל, וביחוד ראוי להזכיר בזה את שמו של גאון ישראל ומנהיגו, הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל, שמספסל בית המדרש בוולקוביסק יצא למלוך בישראל, ומן זאבילין העיר הקטנה הסמוכה אליה עד קובנה עגיע, להיות לרבן של כל הגולה ולמנהיג הדור, ועל וולקוביסק תפארתו!

בוולקוביסק התקימה עדה מפוארה בישראל, רבת האוכלוסין ורבת הערך, עם בתי כנסיות ומדרשות רבים ועם מוסדות חנוך שונים, ויושביה היו ברובם

אנשים חשובים ויקרי ערך.

אלה הם שרטוטים אחדים מחיי העדה הכבודה ההיא, עדת וולקוביסק, שהיתה למופת בישראל בנכבדיה ובסדריה. ומה גדול האסון הנורא שקרה לעמנו באבדן הקהלות הקדושות ההן, אשר אין מי יביא לנו תמורתן. נתיתמנו ורוששנו באופן נורא בכמות, באבדן שליש האומה, ועוד יותר באיכות, בהלקח מאתנו החלק היותר בריא ברוחו של עמנו, כולו, הישוב היהודי בפולין ובליטא, שהי׳ מבצר ומשגב היהדות והתורה, אוי נא לנו כי שודדנו! גדול כים שברנו ומי ינחמנו, ואין לנו אלא להשען על אבינו שבשמים, כי הוא ינקום את נקמת דמנו ויאמר לצרותינו די; הוא יחבוש את פצעינו ויגדור את פרצותינו, ובנחמת ציון וירושלים ינחם את כולנו במהרה, כאמור כי נחם את כולנו במהרה, כאמור כי נחם ד׳ ציון נחם כל חרבותיה!

יעקב רבינוביץ

על וולקוביסק שאיננה

וולקוביסק בימי תפארתה שעברה, זו של רבנים גדולים ומפורסמים ושל לומדים שנעשו אחרי כן לרבנים גדולים מחוצה לה, היתה כבר גם בשבילי דבר של עבר. רק מפי השמועה וזכרונות יודע אנכי זאת. אלה שהיו בזמני היו כבר ממדרגה לא של הראשונים. ובכל זאת מלאה וולקוביסק עוד בימי תורה.

וולקוביסק היתה גם כן עיר שהקימה או הוציאה מבתי מדרשיה גם משכילים וסופרים והיו גם סופרים מפורסמים שהיו מצדדים שונים קשורים בה. היא היתה גם כן מלאה צדקה. היו תופעות מפליאות במובן זה. בחורי ישיבה שלמדו בה ואנשי צבא יהודים שעבדו בה - שמרו לה את חסדיה ואנושיותה.

היא גם היתה אז עיר עובדת. בעצם היתה כל הסביבה שם עובדת. בימי ילדותי לא היה בעיר אף בעל-מלאכה לא יהודי. גם נפחיה יהודים היו. השרות היתה גם כן כולה יהודית בבתי ישראל. לא היתה כמעט עבודה שיהודי סביבתנו לא עשו בה. אחרי שריפת תרמ"ו הגדולה נבנתה וולקוביסק מחדש בתא-לבנים, וכל הבניה בידי יהודים נעשתה וכמעט לא נגעה בה יד זרים.

בתקופה בינונית עוד היתה בה תורה ואף אופי השכלתה ונטיות הדור הצעיר נשתנו. תחילה היו בני נעורים ממשפחות טובות שלמדו מלאכה מתוך אידיאל, ואלה על פי רוב נסעו אח"כ לאמריקה. אח"כ בא זמן שהעיר התמלאה "בונד" ויידיש. ואף העבודה והמלאכה ירדו יותר ויותר. והגיע זמן שהתרבו לא רק חנויות של גויים, כי גם בעלי-מלאכה גויים. ההגירה לאמריקה ולארץ ישראל הוציאה את העובדים הוצה. וגם את הבתים מלאו משרתות פולניות ורוסיות. יהודיות כמעט לא היו יותר.

ואך שוב באה אחרי המלחמה הקודמת תמורה בהלך הרוחות. הציונות התחזקה יחד עם הקשרים לא"י וגם החינוך היה בעיקר לעברי. גימנסיה עברית אם כי בלימוד מקצועות בפולנית, בית ספר גדול של "תרבות" וכדומה - הקימו דור יודע עברית.

עיר עם יהדות-מורשה, עם חינוך עברי, עם ציונות, עם צדקה, ובכלל כמו בפולין בכללה, וביחוד בזו של ליטא הפולנית וואהלין - יהדות עם רצון ברור לתרבות עברית ולארץ-ישראל.

והלב מתכויץ בזכרך גם את בית-הקברות עם כל אותם היהודים היקרים. שמצאו שם את מנוחתם. מה היה גורלו? קשה לחשוב על כל זה. בליתי בוולקוביסק ימים נעימים גם בפעם אחרונה זו. קשה לדבר ולא קל גם לכתוב. הכאב גדול עוד מאד.

הרשל רוטמאן

חורבן וולקוביסק

פרצה מלחמת רוסיה-גרמניה, וולקוביסק כעיירה השוכנת בקרבת הגבול סבלה הראשונה מהמלחמה. ממש ביום הראשון של המלחמה התנפלו טייסים גרמנים על וולקוביסק והציתו את כל מרכז העיר, החל בגשר הקטן על זאמושצ'ה מעבר אחד וכלה עם קארטשיזנה מעבר השני. כל העיר היתה אחוזת-להבות. ימים ולילות שלמים בערו בתים יהודים. הלילות היו בהירים מהלהבות. הימים היו אפלים מתימרות העשן השחורות מעמלם ויגיעם של יהודים העולים באש. אנשים מדולדלי כוחות מרוב לילות מחוסרי שינה רצו כמטורפים וילדיהם על זרועותיהם מסמטה לסמטה, כדי להמלט מלשונות האש והעשן המחניק. בוער עגול החנויות, חצר בית הכנסת, כל הרחוב הרחב מוקף להבות, ביתו של בוטווינסקי שולח לשונות אש עד השמים. האש נגעה בקצה רחוב ברודזינסקה, חלק מסאטארסקה, רחוב קושצ'יושקי - אש מכל העברים, אין מקום מחבא מפניה; לשונות האש מתפשטות חיש מהר מבית אל בית, רחובות שלמים טובלים באש כלפידים בוערים. אך כפי הנראה, אין הסאדיסטים הנאציים מסתפקים בכך, כי נוסף לזה חגים אוירונים גרמנים ללא הפוגה וזורעים פצצות על כל בית, על כל חורבה. מסתבר, שגמרו בדעתם להכחיד הכל, לא להשאיר אבן על אבן. מתחבאים במרתפים מתחת לבתים השרופים, בבורות של תפוחי-אדמה. אך גם שם משיגה היד הרוצחת. הם זורקים פצצות על החורבות, אנשים נקברים חיים.

ביום ששי הגיעה האכזריות לנקודת השיא. סמוך לבית שיפמנוביץ חרוך האש פגעה פצצה במרתף מתחת לבית שרוף, ולמעלה משלושים נפש כוסו עפר - אנשים, נשים וטף. מומנט זה חרות בזכרוני עד היום. תמונה מזעזעת. לא תמוש ממני לעולמים. אני מסתתר במרתף של בית הרוס, לא רחוק מביתו של ויבר. אני שומע זמזום אוירון הטס נמוך מאוד ומחפש מטרה לפצצותיו. דממת מות לרגע,הבית מזדעזע, מחכה בנשימה עצורה אם התור לא הגיע אלי. רגעים כאלה היו למאות בכל יום. פתאום סאון חזק של זמזום אוירונים - התפוצצות איומה. הכל מזדעזע, ושוב שקט; ממשיכים לשמוע רעש של אוירונים חגים. אני מציץ לרגע החוצה ורואה לא רחוק ממני בור ענקי שנעשה זה עתה על ידי הפצצה שנפלה, ומרתף הסמוך לבור, שבו הסתתרו אנשים, מכוסה עפר לגמרי. נשמעת אנקת יללה - יהודים הצילו! מבלי לשים לב לסכנת מות המאיימת מהאוירונים הטסים נמוך, רצים יהודים, נער וזקן, מתוך מחבואיהם השונים ובאתים, מוטות ברזל, מעדרים וגם בידים, באצבעות ממש הם מפנים.

את העפר וחותרים אל האנשים המכוסים. ידים, רגלים, גויות על גויות, אמהות וילדים על זרועותיהן - כל אלה לחוצים יחד ומעורבים בעפר. יללת המכוסים למחצה, המתחננים לעזרה, להצלה ולהוצאה מן האדמה. ואלה שהעפר כיסום לגמרי חנוקים למחצה, שאת בכיותיהם אין אנו שומעים לחלוטין. רגש של מסירת הנפש, של אחוה נאבק עם יצר הקיום, החיים. הסכנה היא גדולה, הטייסים יורים מן המטוסים במכוונות יריה. אולם בכל זאת אינם זזים מן המקום. יהודים זקנים עם זקני-שיבה חופרים באדמה ומוציאים גוף אחר גוף. האם יכולנו אז לתאר לעצמנו שעוד יבוא זמן רע כל כך, שנקנא באלה שהיה להם האושר להספות בימים הראשונים של המלחמה, שאלה שהצלנום אז יאוררו את רגע הצלתם. והנה שעה כזו הגיעה.

בשבת נכנסו לוולקוביסק המשמרות הגרמנים הראשונים, כל אחד מהיהודים הנשארים ישב עם קרוביו במקום סתר וחיכה בהלמות הלב להמשך מהלך המאורעות. בלי קרבנות ושוד שיירי הרכוש לא סגי. אך לקרבנות היינו כבר רגילים; מי שמת, מת. אך מי שנותר בחיים רצה לחיות. הגיחו מן המחבואים והתחילו במציאות העגומה. חיי היהודים התרכזו ברובם בסמטה תחדשה; היתה זו הסמטה היהודית היחידה שניצולה.

תנאי החיים נעשו קשים, החוקים שהונהגו ללא שהייה לגבי היהודים שללו כל זכות מאתנו. הונהגו סימני היהודים - הטלאי הצהוב. אסור היה ללכת על גבי המדרכה. המסחר היה בחזקת איסור. לא שדה וגם בהמות אסור היה להחזיק. באחת - נגדעו כל ענפי הפרנסה. אולם בכל זאת חיו; היה שמכרו בגד, מפרוטות שחסכו בימים הטובים, ממלאכה או מסחר בגניבה, והיו גם שגוועו ברעב. אך בכל זאת חיו, מי רע ומי רע מאוד, אך חיו; בפחד ובאימה ליום המחרת, תמיד בבטחון ותקוה לעתיד יותר טוב. אני מיד התחלתי לעבוד באותו המקום שאצל הרוסים, בבית המטבחיים ליצוא. בזמנים הראשונים הייתי היהודי היחידי אצל הגרמנים. הם החזיקו אותי כי היו צריכים לי מאד. עבדתי כחשמלאי ליד המכונות, ולא היה אחר שימלא את מקומי. הצטינתי מאוד בעבודתי, ועד מהרה רכשתי את אימונם של הגרמנים שנהלו את בית המטבחים. גיטו לא כדרו הגרמנים בוולקוביסק; ולא מפני שיהודי וולקוביסק היו יותר טובים מאחרים. חורבן וולקוביסק היה כה גדול, עד שלא נשאר מקום להקים גיטו. כדי להקים גיטו היו צריכים לגרש את הפולנים מחלק של השטחים שנשארו שלמים בעיר: זאמושטשה, וואלה או קארטשיזנה - ודבר זה הם לא רצו. התנאים הללו הם שהקלו על היהודים למצוא את פרנסתם.

אך המצב הלך ורע בכל זאת מיום ליום. המסים והארנוניות שהגרמנים הטילו על היהודים מצד אחד, ועבודת הכפייה שבפרך ללא תשלום מאידך, מצצו את הלשד והדם מקומץ היהודים שנשאר. הדלות והדוחק גדלו מיום ליום. נוסף על כל זה ירדה לחיינו משטרת העזר הפולניה, שהוציאו אל הפועל בדייקנות נמרצת את החוקים הגרמנים, ואפילו לא של הגרמנים, לגבי היהודים. כל יום היו עורכים חפושים בבתי היהודים והחרימו כל חפץ בר-ערך ושאין לו ערך.

חלק הנוער בעל ההכרה הבין את רצינות המצב ומסרו לעצמם דין וחשבון על הסכנה הממשמשת ובאה. החליטו לגלות התנגדות חזקה של התקפה. עבדנו בסתר, ארגנו ונהלנו הסברה. הצלחנו ליצור מגע עם קבוצת פארטיזאנים רוסים

יותר גדולה, שנמצאו ביער זאמקובי. הראשונים שקשרו מגע עם הפרטיזאנים,
פעם פנה אלי גיסה של שרה ושאלני אם ברצוני לסור אל היער לשם תיקון
ראדיו של קבוצת הפארטיזאנים. את ההצעה הזאת קבלתי בשמחה; אז נתגשם
חלומי, תשוקתי לשתוף פעולה ממשית עם פרטיזאנים אמתיים. באחד מימי
הראשון בשבוע הוליכוני אל היער, לקחתי מכשירים מתאימים שיהיו לי לשמוש
בתקון הרדיו. למותר להגיד שבצעד זה היה משום סכנה. קיים היה חוק שכל
יהודי שיפגשוהו מחוץ לעיר יירה. על כניסה ליער לא היה מה לדבר. שם
אסור היה ללכת אפילו ללא יהודים. כל מי שנמצא ביער או בקרבתו ראוהו
שפארטיזאן ונורה במקום. אך אנו הגענו בשלום למקום המיועד. ביער חיכה
לנו משמר של קבוצת הפארטיזאנים. ראיתי לפני בחור רוסי סימפאטי עם
נשק מכונת יריה קל ביד. התודענו ואחרי זה הובילנו למעמקי היער לקבוצתו
אחרי שעה הליכה דרך נתיבות ומשעולים שונים, תוך היתקלות במשמרות שונים
הגענו למקום מוסווה כהלכה בתוך עצים נמוכים צפופים. על גבי ככר קטנה
עמדו אהלים מספר. באמצע הככר בערה מדורת אש וחברה עליזה של חילים
וחילות רוסיים שוחחו בערנות. ראיתי שאני נמצא בעולם אחר. המציאות
שנתגלתה לפני אז עלתה על כל דמיונותי, כל התאורים שהיו לי אי-פעם בדבר
פארטיזאנים. הבטחון, האומץ, שללות הרוח המלאה הרגיעוני, הלהיבוני.
התודעתי עם הקומאנדיר, בחור גבוה נאה, גרוזיני, בדרגת לויטנאנט. קראו
לו גרישה. הראני את סדור הרדיו ובקשני לתקנו, כי זה ימים אחדים אין
להם ידיעות ממוסקבה, ומשום זה הם מנותקים מן העולם. תוך שעות אחדות
הבאתי כל דבר במקומו והרדיו התחיל לפעול שוב. וכמובן שהשמחה היתה למעלה
ראש. היו שבעי רצון מהעבודה שנעשתה. יום זה היה גדול והיה לי די זמן
לשוחח ולהתודע אל עבודתם. כולם היו חילים לשעבר מהצבא האדום שנסוג.
ביניהם היו אף יהודים אחדים. הם עבדו בפעילות גדולה. למרות העובדה.
שהיו קבוצה קטנה, הסעירו במעשי טירור שלהם את כל הסביבה. לא היה יום
שלא יתרחש בו משהו: פה נתקו פסי רכבת, שם פוצצו גשר, התנפלו על
אוירונים גרמניים ושלחו אש בגרנות תבואה. כל פעם משהו אחר, ותמיד
לאפתעת הגרמנים. אצל הגרמנים והסביבה כולה היה הרושם שקיים צבא שלם,
כוח עצום. הגיע לידי כך, שהגרמנים העמידו בלילות לאורך כל פסי הרכבת
אכרים עם מקלות, אך גם זה לא הועיל להם. בבוקר היו מוצאים ערמה של
אכרים משסח שלם שהיה תחת שמירתם - כבולים יחד ואת הפסים מפורקים.
לא מועט היה חלקו של הנוער בוולקוביסק באקציות הללו. הם ספקו את כל
הדברים הנחוצים, החל ברפואות וכלה בחמרי נפץ. אחד הפעילים והמסורים
ביותר בעבודה חשובה זו היה באם צוקרמן, הנפח, בנו של למקין ועוד אחרים.
החופש, הבטחון והאידיאל למען הדבר הזה הלהיבני כל כך, שהייתי מוכן
להשאר יחד עמם, ולא לחזור יותר העירה. אך כאן לא היתה שאלה של רצון
אישי; הכריע ההכרח שבדבר. הם החליטו שעלי להמשיך להשאר בעיר ולעבוד
יחד עם הקבוצה הקיימת כבר, שתפקידה העיקרי היה לארגן בחורים יהודיים,
במידה מסוימת לאמנם ולהעביר את המתאימים היערה. מחוץ לזה: לארגן את
כל הנוער בעיר, ובמקרה של אקציה גרמנית על היהודים לצאת בהתנגדות
פעילה. יחד עם זה היתה קבוצת הפארטיזאנים צריכה לעזור לנו בהתקפה
נגדית. עסקנו גם בהגשת כל הנחוץ ליער שהיו צריכים לשם ביצוע הפעולות.

לפנות ערב הוליכוני מן היער וחזרנו העירה. היער היה ממלכת הפארטיזאנים. ביער הרגישו את עצמם בטוחים, שום גרמני "נועז" לא ההין להציג את כף רגלו בתוך היער.

שיתוף הפעולה התקין של הנוער מוולקוביסק עם הפארטיזאנים ארך זמן רב; רבים מהנוער נספחו על הפארטיזאנים ביער. הקבוצה גדלה במידה ניכרת. בעיר הלך המצב ורע במשך הזמן.

הרעה נפתחה ממקום אחר לגמרי. הדבר התחיל בחודש התשיעי, 1942, שבוע לפני ראש השנה, במאסר כל הרופאים ורופאי השינים היהודיים. הם נאשמים בהגשת עזרה רפואית לפארטיזאנים.

עם מהלך החקירה נפלה רוחם עליהם. חקרו אותם מדי יום ביומו ובשעות החקירה אף הכו אותם. רצו בדרך זו להכריחם להודאה. לס.ס. היו הוכחות מדויקות, שאחד מן הרופאים עזר לפארטיזאנים וריפא פארטיזאן פצוע, אך לא ידעו מי הוא, החקירה נשארה עומדת על נקודה מתה. כל אחד מן הרופאים טען, שאין זו אשמתו, שאין לו כל שיכות לפארטיזאנים. המצב היה מחוסר תקוה.

ב-14.10.42 לקחה הגיסטאפו מאת היודנראט קבוצה של 20 יהודים לעבודה מיוחדת; הוציאום אל יער זאבעלין, ושם הכריחום לכרות בור. כשהבור היה מוכן, הרחיקום כמה מאות מטרים ממנו, במקום ששמעו לאחר שעה קלה יריות ממכונות יריה. כשהחזירום אל הבור הם ראו משהו מכוסה עפר, גויות מפרפרות עדיין של היקרים לנו ביותר; הם כיסו את הקבר...

אין כבר שום סוד בדבר, וגם אין צורך שזה ישאר סוד, שוינברג בעצמו, זקן היודנראט, הגיש עזרה רפואית לפארטיזאנים. חבל רק, שוינברגים כאלה היו מעטים! הוא הבין ברור, שהדרך היחידה שנשארה לנו היא לבוא לעזרת הפארטיזאנים ולשתף פעולם עמם.

יום המות של הרופאים היהודים היה מר ונמהר לאוכלוסיה היהודית, בוולקוביסק. בהכחדת חיי הרופאים הקיץ הקץ על יהדות וולקוביסק.

החבל מסביב לצואר התהדק יותר ויותר, האסון היה קרוב לבוא ללא ספק, החבל היה תלוי מעל לראשים, לא ידעו רק מתי וכיצד זה יהיה. חוסר הבטחון למחר, ללילה ואפילו לשעה הבאה, גרם לידי כך שאנשים הסתובבו בפחד תמידי, יראו לישון בדירות; כשאך החשיך לקחו את כל הטפליא, זלחלו לתוך דיר של עץ, בור של תפוחי אדמה, או במקום מחבא מוכן באופן מיוחד. מסתרים מוכנים במיוחד היו אצל יהודי וולקוביסק כולם.

בסתיו המאוחר 1942, כשרוחות קרים התחילו חודרים עד לעצמות, כשגשמים בלתי פוסקים היו מרטיבים את הבשר ועננים שחורים מתחשכים בשמים, הרי כתוספת לדכאון הכללי באה ראשית האסון. אין זה מקרה שדוקא בעונות כאלה בחרו להם הגרמנים לבצע את מעשיהם השטניים. הם היו פסיכולוגים מובהקים ובכל מקום הם בחרו בזמנים של מזג האויר הגרוע ביותר, של כפור איום וסופות שלג. כדי לבצע את השחיטות והגרושים, כי בזמנים כאלה היו מצבי הרוח של המוני היהודים עוד יותר מדוכאים. מצד אחד הדכאון המוסרי בשל המצב ללא כל תקוה וסכוי, מחמת הנצחונות הבלתי פוסקים של הגרמנים

באותו זמן, כשבצעדי ענק התקדמו הכנופיות הגרמניות הלוך וחדור למעמקי רוסיה, כשאוקראינה כולה ורוסיה הלבנה היו מוצפות בחולצה החומה. ליד שערי מוסקבה, סטאלינגראד ולניגראד עמדו הגדודים הפאשיסטיים, כשראינו שהעולם מתמוטט תחתיו, ואנחנו מתחת לחורבותיו, השכוחים והבזויים בעולם כולו, מחוסרי הגנה ונתונים להפקר, פחותי ערך וחדלי אונים למראה[2] מכונת המלחמה הענקית, כשמעצמות אדירות, עמים וארצות נפלו; ומאידך הדלות, הרעב והקור הוכיחו שאומץ הרוח והחשק להמשך הקיום ירדו עוד יותר.

ברגעים ובנסיבות כאלה ביצעו הרוצחים ללא מעצורים את תכנית ההשמדה שלהם לגבי היהודים. האנשים נדמו כבהמות, ויותר מזה, כי בהמה בהרגישה שדם זב, היא נאבקת, אינה רוצה ללכת לשחיטה, ואנשים, למרות ראייתם את הסכנה, הלכו לזרועות המות מיואשים, אדישים ועיפים. ב-2.11.42 פורסמה הודעה, שכל יהודי העיר מוכרחים להתאסף עד שעה 12 בצהרים ליד הקסרקטינים, במחנה השבויים לשעבר. כל אחד צריך לקחת מזון ליומים; כל יהודי שייתפס מחוץ למחנה לאחר המועד - יירה! היה זה ביום שני בשבוע. יום לפניו עדיין לא ידענו כלום. מצב הרוחות השתפר דוקא, הגרמנים שמסרו לתפירה את מלבושיהם אצל חייטים יהודים חשו לקבל חזרה את האריגים החתוכים והבגדים התפורים למחצה; גרמנים שהזמינו נעלים אצל סנדלרים יהודים קבלום חסרה בלתי גמורים; לא ידעו פשר מהומה זו, יהודים, כרגיל אופטימיסטים גדולים בארו את התופעות האלה לטובה;

בלכתנו הביתה ראינו שמשמרות מרובים מסתובבים מסביב לעיר; תפסנו שמשהו מתרחש, אך לא ידענו מה. כשבאנו העירה נודעה לנו האמת העגומה; אנשים עם צקלונות על השכם, עם ילדים על זרועותיהם ולידן, זרמו לאורך ולרוחב כל הרחובות והסימטאות בכוון זאמושצה ליד הקסרקטינים. כל הרחובות מקרציזנה עד לקסרקטינים היו מלאים זרם חי של אנשים מתנועעים. נשים, גברים וילדים, זקן וטף בצעדים אטיים, ברוחות נכאים ובדממה ממושכת מופרעת פה ושם על ידי יללה ובכיה של ילדים, נע הזרם יותר ויותר רחוק לצד רחוב טטרסקה, עברו ליד הגימנסיה של הגבעה, דרך הרחוב הרחב לתוך הקולייובה עד לקסרקטינים. כל ההמון הזורם היה כגוף אחד, רגש אחד של דכאון, אימים ויאוש. פחד מפני המחר הבלתי בטוח, למה שיכול לבוא ושום איש לא היה יכול לדעת את העומד לבוא. מלאות ערמה ומחוכמות היו הפקודות הגרמניות; המהלומה, ההתקפה באה תמיד ממקום שלא חשבו עליו מקודם, ותמיד בלתי צפוי. אמרו, שמאספים את היהודים בקסקרטינים, כדי לערוך במשך זמן זה חפושים נמכצים בבתים; אמרו גם, שהיהודים יגורו בקסרקטינים, ושם יוקם גיטו וממנו נלך כל יום לעבודה. הנה כל המעשיות והשמועות הללו פעלו כסם מרדים על הרוחות, ונוסף לזה הבטחון היהודי, האמונה עד הרגע האחרון שעוד יהיה טוב, המיט את האסונות הגדולים ביותר.

כולם כולם. כולם הלכו. כשהגענו יותר למעלה, מאחורי הגבעה, עמדו הנוצרים ליד הבתים, הציצו בעד החלונות וחייכו ציניח ובהבעות של שביעות רצון, שחקו על משבתנו והתעלסו ברעיון שהנה קרובה השעה שנוכל לבוז את הרכוש היהודי. משמרות גרמנים ושוטרי עזר פולנים עמדו לאורך שני צדי הרחובות זהטו את הזרם בכונן אחד. דרך שער רחב וגבוה של חוטי תיל דוקרניים נהר ההמון לתוך המחנה.

כמו בערפל אני רואה את הערב האחרון בוולקוביסק; שכבתי חולה, ללא הכרה מלאה, מחוסר אונים במאורה; בבלוק אפל למחצה היתה תנועה קדחתנית; כולם היו אפופי תכונה לקראת הטרנספורט. המלה טראנספורט נזכרה אצל כל אחד בבעתה, והפחד מפני מושג זה נכר היה על כל פנים, היתי שקט; רעיונות שונים בלתי מגוללים כל צרכם חטטו במוח. טראנספורט, מחבוא, בונקר, מות, חיים, כל זה מילא את כל תאי מוחי, ומלמלתי מלים בלתי מובנות פלטתי מלים בלתי ידועות. החברים שישבו לידי הביטו עלי בחמלה והשתדלו לעזור לי במה שאפשר. הגיעו מכונות-משא. ליאווה וסאליה הטעינו אותי ואת לייב"ל על המכונה והובילונו יחד עם יתר האנשים אל הרכבת. האוטו עמד ליד רכבת משא ארוכה וחבשונו בתוך קרון אפל מזוהם. למחרת, משהאיר היום, כשהכרתי התחילה לשוב אלי ראיתי את גודל חורבננו: בצפיפות של 60 איש בקרון שכבנו לחוצים וקלועים אחד בשני, קוי אור ספורים חדרו דרך שני חלונות קטנטנים מרושתים. האויר בקרון מחניק ומעופש, למרות זאת שבחוץ היה כפור חריף. הצמאון הציק ולא היה קורטוב של מים. בינתיים התרחקה הרכבת יותר ויותר ממקומות מושבותינו, דהרה במהירות רבה לתוך העתיד בלתי ידוע לנו. באותו זמן שאחרים נחלשו מהחום ומהצמאון, הרגשתי לשביעת רצוני, שכוחותי מתחילים לשוב אלי. דעתי נעשתה שפויה עלי והתחזקתי מבחינה גופנית. איזה כוח פנימי מתחת לסף הכרתי חזקני לנוכח רצינות המצב. ביום חמשי לפנות ערב עמדה הרכבת מלכת; בנשימה עצורה ובהלמות הלב, חיכו כולם להמשך מהלך הענין, מעיני כל אפשר היה לקרוא את השאלה;להיכן באנו? הדלתות נפתחו ברעש ועם יציאתנו מהקרון שמענו קול איום וצורחני "שנעל, שנעל, אלעס ראוס! פאקעטן לאססען" מבוהלים, מהוממים ונדהמים, קפצו כולם במהירות האפשרית ביותר מהקרון. אלה שלא יכלו, שכחותיהם אזלו מהנסיעה, סחבום מתוך הקרונות.

הלכנו קדימה, לאורך הסוללה בכוון המיועד. מאחור דחפו באלות וגדופי איומים. הצעקה והמהומה היו כה נוראות עד שמלאנו כל ההוראות מהוממים ומבולבלים. כמה עשרות מטרים לפנים עמדו קציני ס.ס. אחדים וביניהם אחד עם מקל קטן בידו, שהסתכל על כל עובר והראה במקלו באיזו כוון ללכת - ימינה או שמאלה. מימין התקבצו הצעירים והחזקים ומשמאל-הזקנים יותר והתשושים. אלה מימין סידרום מיד חמשה חמשה בשורה, והאחרים משמאל התקבצו לערמה בלתי מסודרת. אני וליב"ל, חלשים, בקושי עמדנו על הרגליים, כרגיל לאחר מחלקה קשה, התקרבנו ל"ברנש", זה הרופא, כביכול, שעשה את הסלקציה, החלוקה. כשנגשנו אליו, זרק מבט אלינו והראה במקלו שנלך שמאלה לצד החלשים והזקנים. קשה היה לדעת היכן יותר טוב, אך הלב ניבא לו שהמקום שהראו לי עליו הוא רע. ותוך רגע, באופן אינסטינקטיבי, מבלי למסור לעצמי דין וחשבון על מה שאני עושה, אמרתי לרופא הס.ס., שהנני חשמלאי ויודע יפה לעבוד. הוא הביט עלי שנית, שאל לשנותי, ורמז לי שאחזור, ימינה. לליב"ל לא נתן ללכת עמי. כולנו שערנו, שאלה שמאספים אותם לצד שמאל מצבם יותר גרוע, אך גם אנו לא ידענו מה יעשה לנו. כולנו היינו מלאי דאגה, על אף הודעת הס.ס. שכל אלה המרגישים חלש יעבירו במכונות אל המחנה, והבריאים עם הצעירים ילכו ברגל אל המחנה.

נכנסנו אל המחנה. שורות ארוכות של צריפי עץ, ובחלקם בנויים, ארוכים ורחבים, בלי חלונות, ובתוכם גם שלי, המתאימים בשביל סוסים, מוקפים במחסום גובה של 3 מטרים מחוטי תיל דוקרניים, טעוני חשמל, הנמתחים על מוטות בטון וברזל, נכנסו לתוך אחד מן הבלוקים, ששם קבלנו את הספול הראשון.

עצורים יהודים, בחליפות פסים, ערכו אצלנו חפושים מדויקים, ולקחו הכל מאתנו. לאחר פעולת ההרקה הובלונו אל המרתף. במשך חמש שש שעות עמדנו בכפור החזק וברחוב, נקשנו שן בשן, וחכינו לתורנו במרחץ. לא היינו יחסנים; טראנספורטים כשלנו הגיעו יום יום רבים מהמקומות השונים באירופה. בחצות הלילה הגיע תורנו במרחץ. כאן חכינו שוב ערומים בפרוזדור הקר, עד שנכנסנו תחת מקלחת קרה כקרח. את מלבושינו לקחו מאתנו - ובמקום זה קבלנו סמרטוטים ישנים ובלואים. לא מעילים. קפואים ומחוסרי–כוחות לחלוטין גרשונו שוב החוצה. הודיענו לאל שעברנו כבר את כל הטפולים, והנה הובילונו לסדר את הסדורים הפורמליים בפרוטרוט לכל אחד ובדיקנות הגרמנית רשמו, ואחרי כן חרתו מספר סדורי על ידו של כל אחד. מאותו רגע ואילך חדלנו להתקיים כאנשים עם שמות: הייבנו למספרים חיים. סידור הפורמליות ארך עד 3–4 בלילה; משמע דבר זה היה קליטת המשלוח. לפנות בוקר הוליכונו "לישון" בבלוק אפל למחצה, באויר של צחנה וחנק ועם כניסתנו נדמה היה לנו שמן ההכרח להחנק כאן, כי אין במה לנשום. לאורך התווך של הבלוק וליד כל הקירות היו בנויים ממלט ולבנים ארגזים משולשים. אחד מעל לשני. על הבטון החלק ובסמרטוטים קרועים ובנעלים על הדגלים, שכבו אנשים דחוסים אחד ליד השני תוך שינה עמוקה, אך מחוסרת השקט.

המחנות האלה עמדו זה ליד זה. בכל מחנה שלושים וכמה בלוקים. כל בלוק הכיל מארבע עד חמש מאות איש; ובמקרים של זרם רב של אנשים אפילו משמונה עד תשע מאות איש. מימין למחנות האלה היו שני מחנות גדולים לנשים, ומשמאל למחנות היו בנויים מחנות ענקים בהיקף של כל המחנות הנזכרים יחד - "מכסיק" היה מכונה בפינו. במחנה זה רכזו הגרמנים את הנשים מהונגריה בשעת הטראנספורטים הגדולים מהונגריה.

ממול לכל המחנות האלה עמדו לפי השורה חמש משרפות גדולות. חמש ארובות רחבות וגבוהות הצעיפו ושמרו מעל למחנה, מעל לעצי החורשה המסתירים את סוד ההישג של התרבות החדישה והציוויליאציה של המאה העשרים. 5 ארובות שלא נעלמו מעל אופק חיי המחנה שלנו במשך שנתיים. יומם ולילה הן פלטו אש ועשן, לתוך שמי התכלת הבהירים והרמים. כאן יקדו על חמשה מזבחות רבבות קרבנות יהודיים. ענני עשן שחורים וסמיכים הסתירו ביום את החמה המזהיבה והיפה ולהבות אדומות הבהירו את הלילות האפלים. "באד אנשטאלט" היה רשום ליד הכניסה של אחת המשרפות. "סבון מקבלים במקום" היה כתוב ליד הכניסה של בונקר הגאז. "יש לארוז יפה את החפצים, שלא ילך שום דבר לאבוד" הזהירו וכך עד הנשימה האחרונה, עד הרגע שהרגישו איך הגאז הצורב מתחיל ללחוץ על הריאות, עד הרגע של אבוד ההכרה לא פסקו מלרמות ולהוליך שולל. והיו גם משלוחים שתפסו מקודם את הצפוי להם והתקוממו - מקרים כאלה היו

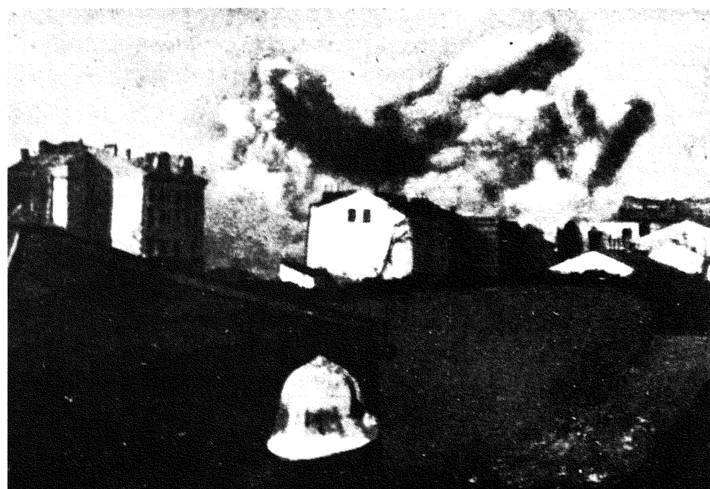
לרוב. במקרה אחד, היה זה משלוח מצרפת, הוציאה אשה אחת בהיותה כבר בתוך בונקר הגאז בחזקה את האקדח ממנהל הראפורטים במחנה, שילינגר, והרגתו באקדחו. חוץ ממנו נפצעו עוד אחדים מאנשי ס.ס. במקרים של התקוממות הובילו הס.ס. בקתי הרובים אל הבונקרים. ומשנתמלא הבונקר באנשים סגרוהו באופן הרמטי, ואחר מהס.ס. הכניס את הגאז דרך פתח מיוחד לתוך הבונקר, ולאחר רגעים אחדים היו כולם מתים. ואחר כך שרפו את הגויות בתוך המשרפות. תלי אפר שלמים של עצמות אדם התנשאו; בבנין הכבישים השתמשו באפר האנשים ככסוי מתחת לגשר. בשיירי היי האדם, חיי היהודי, "קושטו" כל המשעולים והנתיבות במחנה. התוצרת או יותר נכון תוצרת הלווי של אפר האנשים, עלתה על הצורך והשימוש בבנין המחנה; אז הובילו את האפשר במכונות אל הוויסל והטילוהו לשם; בדרך זו רצו לטשטש את עקבות הרצח ההמוני. משהגיעו הטרנספורטים מהונגריה, לא יכלו המשרפות לספק את הצרכים, ולפיכך חפרו בורות גדולות ליד כל קרימטוריום ושרפו בהם אלפי אנשים כל פעם.

במשך כל זמן שהותי באושוויץ, נשאתי בחובי תכנית של בריחה. בתכניות בריחה התהלכו אנשים רבים, אך להגשים תכנית כזו לא היה מן הקלות. קשה היה להיחלץ מצפורני המות. בינתיים חליתי בדלקת הריאות, שבועות אחדים שכבתי בחום גבוה, ושוב שיחק לי המזל והבראתי. אז המשכתי לארוג את חלום הבריחה.

אושווינצ'ים-בירקנאו – שם היה הדור שבו התמזגה והושמדה כמעט יהדות אירופה כולה. תולדות אושוויץ הן תולדות כליונה של יהדות אירופה.

מאמרי אינו אלא סיפור על חייו וכליונו של קבוץ יהודי קטן אחד מעיר אחת; וכמה היו ערים ועירות כאלה בפולין בלבד?...

דברי ימי הטרגדיה היהודית הגדולה הם ענין לחקירה וללימוד, כי על יסוד זה יש לחנך את הדורות הבאים, למען ידעו כיצד לשנוא ולהלחם בכל הרע והעוול, שיהיו אמיצים ושיגנו בגאון ובכבוד על זכויות האומה הישראלית, שלא ייִשנו עוד מיני תופעות של אושווינצ'ים וטרבליאנקה.

הגיטו עולה...

ד"ר נח קפלינסקי

וולקוביסק בגסיסתה

מנהל מטבח המחנה היה סיאמה גאלין, אישיות ידועה ופופולארית בוולקוביסק. עסקן צבורי מתמיד. ערני ושופע חיים ומעולם לא איבד כלום מבטחונו והאופטימיות שלו. "עוד נבלה אותם" - היתה אמרתו החביבה. כשקבל פעם מים ממכונית מכבי האש הוא נכנס בשיחה עם הנהג (נוצרי מקומי) והלה נתן מקצת בנזין בשביל המצית. אולם אנשי המשמרת של הגיסטאפו הרגישו בדבר, חשו אל גאלין, הפילוהו על הארץ והמטירו עליו מהלומות כה מרובות באלות הגומי עד שלא עצר כוח לצעוק יותר. בהיותו שותת דם ונפוח נשאוהו אל הבונקר. לפנות ערב בא אל הבונקר הגזלן הקר צירקה, שאל בחמימות על מצב בריאותו של גאלין ופקד על הרופאים שלא יזניחוהו "חלילה".

ב-9 בערב בקרתיו אני. הוא שכב ביסורים, נשם בכבדות ובקושי הוציא הגה מפיו.

ב-11 בערב הוחרד הבונקר מצעקות הפרא של הגרמנים, שנישאו מצד הכניסה אל הבונקר: "גאלין, ראוס! " שוטר יהודי מהמשמר הפנימי רץ אל גאלין ומסר שהגרמנים דורשים שיצא מיד. כולם התנשאו ממקומותיהם. בבונקר השתלטה דממת מות. נשמע כיצד גאלין מתיגע לסחוב את גופו המוכה מתוך המאורה. 500 עינים היו צמודות אליו. כשהיה כבר ליד היציאה, הסתובב לאחוריו וקרא בקול צרוד בכוחותיו האחרונים: "יהודים, היו שלום כֻולכם!" ונעלם לתוך החושך. מיד נשמעו הדי מהלומות, המעורבות בצעקותיו האחרונות של הקרבן. פתאום התכו את האויר 3 יריות. - והכל נשתתק. רק צעקה קורעת לב מפי אשתו של גאלין בתוך הבונקר שמשה כאשור, שגאלין איננו יותר בחיים; מין תעודת מות...

למחרת עם השכמה ליד הכניסה של הבונקר מצאו את גויתו הקדושה, הגוף המעונה של אופטימיסט תמים...

תלאותיו ומעללי גבורתו של "גבור ברית המועצות" הפארטיזאן אליהו קובנסקי

(רשום בידי חבר ועד ארגון יוצאי וולקוביסק -)
אליעזר קליר

- - - - - - - - - - - - - - - -

לא עברו שמונה שבועות ושוב הקיפו את הגיטו וציוו לצאת אל ככר-השוק. אני ומשפחתי ועוד 50 איש היינו נחבאים בתוך בונקר, אך הפעם מצאו אותנו והוציאונו אל ככר-השוק. בבואנו לככר-השוק פגשנו כבר שם כחמש מאות איש ששכבו בראשים מורדים לארץ ועם מגפיים חלוצות, השכיבו גם אותנו על הארץ, פקדו לחלוץ את הנעלים, ונתנו לנו לשכב כך חצי שעה. אחרי כן צוו לקום, סדרונו בשורות ואמרו ללכת בכוון הבורות. בדרך נפרדו נשים מבעליהם, מילדיהם, פרפורים, צעקות, טרוף הדעת... מלוכדים יחד הוליכונו

אל הרחוב, לבית העלמין... בלכתנו פגשנו כבר בדרך הרוגים - אנשים ונשים - שׁשכבו במרזבים. בקרן הרחוב עמד מפקד הס.ס. - המפקח על הטבח, עם פמליה של גרמנים, ובחרו מתוך השורה מכסת אנשים. בראותו אותי - אמר החסיפהנ - רימערמייססער! - קאפ היר! האשה והילדים החזיקו בידי ולא נתנו לי ללכת... באותו רגע הם ירו באשתי... היא נפלגה לרגלי כאלומה... הילד התחנן - אל תירו בי. אני רק בן 18,5 כדור הפסיק את תחנוניו. אותי סחבו, זרקוני לרפת, מקום שם נמצאו כבר כמה מאות איש — וסגרוני לשתי יממות. את יתר האנשים הוליכו אל הבורות והרגו עד אחד מהם. שלושה ימים רצופים התנועעה האדמה, והדם לא פסק לזוב מן הבורות - כך ספרו אכרים. בעיירה לא נשארה אף נפש חיה אחת מן היהודים. אותי ו-212 האנשים, שכלאו באורוה, שלחו לנובוגרודק למחנה מקום שם נמצאו 4000 איש לערך, שהיו מחולקים לפי פלוגות ועבדו עבודות שונות למען הצבא. אחרי שהות של 8 ימים שם ובראותנו, שהמשחק עם לעזאזל -אוכל לא נתנו והכונו באכזריות - התארגנו 14 איש ומאחורי החוטים ברחנו באמצע הלילה לתוך יערות ושיטל.

צברנו נשק עבור 14 איש. אחרי היותנו 12 יום ביער החלטנו לשלוח 5 אנשים להתקשר עם הקבוצות הגדולות ביותר של פארטיזאנים, שעליהם שמענו, והם היו מורכבים באופן חלקי מיהודים נמלטים מהשחיטות, ומאנשי צבא האדום שנשארו. במשלחת זו יצאנו אני ועוד ארבעה אנשים לכפר אחד ושאלנו אצל אכר מכר אם מישהו מהפארטיזאנים אינו בא בלילה; האכר הראה לי נתיב ולפי העקבות הלכנו היערה, וכעבור שעות אחדות של סיבוב ביער נפגשנו במשמר - יהודי עם רובה.

בראותו אותנו מתקרבים - התחיל לכונן את הרובה אלי...

עמוד ר' יהודי, נזפתי בו. לאחר יהודים טבוחים כה מרובים - אתה הנך היהודי הראשון שמוכן לירות כדור! היה ברוך, הגידה נא לי, כיצד אפשר להגיע אל המפקח שלך? - מסרתי לי מי אני ונתן לי אות אל המפקד. יותר עמוק בתוך היער מסביב למדורות אש ישבנו כמה מאות איש עם תחמושת, יהודים עם אנשי צבא, בתוכם המפקד - לויטנאנט רוסי. באתי אליו, ספרתי לו מהיכן אני בא ושעמי נמצאים ארבעה עשר איש וכולם עם נשק. הוא אמר לנו לבוא ונהיה יחד. שלחתי 2 אנשים והם הביאו את תשעת הנותרים. בהיותנו יחד החלטנו, מה עלינו לעשות הלאה: שלחנו אנשים ליערות וקבצנו את כל הקבוצות הקטנות, ותוך זמן קצר אורגן אצלנו גדוד שלמעלה מ-1000 איש - כולם מזוינים מכף רגלם ועד ראשם - בנהר שצארה הטביע הצבא הרוסי נשק רב - אז סחבנו הרבה נשק מתוך הנהר, והשגנו אפילו טאנקים אחדים. בשכנותנו פעלה עוד קבוצת יהודים מדרצ'ין, שבראשה היה ד"ר אטלאס הידוע. הם לא רצו להצטרף אלינו; הם היו מאורגנים יפה ופעלו בכוחות עצמם. שם הקבוצה היה: קבוצת ד"ר אטלאס. פעם בא אלינו ד"ר אטלאס עם 5 אנשים והציע שנלך לפוצץ את הגשר שמעל לניימאן. הקומאנדיר שלנו הסכים ופקד עלי ללכת עם עוד אחד מעיר ושטל - מדוויצקי - לעזר אטלאס. צדנו פגזים - רגים מן הנהר, ייבשנום, בכפרים השגנו אצל האכרים אבוקות ו-6 בקבוקים של סרפנטין ובאמצע הלילה הלכנו אל גשר ביליץ. עם התחמקותנו בחשאי גלגלנו ראשית כל את השומר הגרמני אל הניימאן, יתודע נא אל זאבי-המים של הנהר

הזה, ואחרי זה ברכת "בורא מאורי האש" והצתנו את הגשר. עבודה זו מצאה חן כה רב בעיני ד"ר אטלאס, שבא לבקש את הקומאנדיר שלי, שיעבירני אליו כקומאנדיר הגדוד. בהסכמתו עברתי אל אטלאס ועמדתי בראש גדוד. דוקא באותו גדוד היו הרבה יהודים מהעיירה קוזלוישצ"ינה. בהתאסף כל הקומנדי-רים יחד קבענו, שיש לנו די כוחות להתקפה, ובבוקר בהיר אחד התנפלנו על העיירה ונלחמו עם הגרמנים 4 שעות. אני פעלתי עם "מאכסים", הפולט 259 כדורים ב-13 דקה. הגרמנים הראו התנגדות חזקה - אך אנו פרצנו לתוך העיירה, הצתנוה מכל העברים, הרגנו 30 שוטרי צבא וכבלנו בחבלים את הקומנדאנט של ס.ס., מנהל הטבח, והבאנוהו חי אל היער. ביער החרגנוהו, ומאותם החבלים קלענו עניבה חזקה ותלינוהו כמו את המן על העץ הראשון שמצאנו לנכון... באופן בזה התנקמו הפארטיזאנים מקוזלושצ׳ינה את נקמת היהודים הטבוחים מקוזלושצ ינה, שרתמוהו בעגלה, אשר נאלץ לסחוב אותה, ואחרי זה קברוהו חיים. על ההתקפה פקד לויטנאנט רוסי, בולאס, גדם היד.

בינתיים גדלו הקבוצות מיום ליום ובמשך הזמן צמח כוח פארטיזאני אדיר ביער, שהתכונן ביער זמליאנקי, צייד את עצמו בסוסים, בבהמות, עם נזק רב ותותחים. אחרי זמן קצר ארגנו התנפלות על דרצ׳ין. הקפנוה מכל העברים, הצתנו את הרחובות, הרגנו גרמנים רבים ולקחנום בשבי, לכדנו סוסים ונשק. בשלהי 1942 שלחו הגרמנים נגדנו כוח אדיר. הם הקיפו את היער ונהלנו קרבות עמם שלושה ימים רצופים. נפלו מאתנו אנשים רבים, בתוכם גם ד"ר אטלאס, הגבור היהודי עדין הנפש, הקומאנדיר הלוחם ללא חת. ינעמו לו רגבי עפרו! הוא מת לידי, ודבריו האחרונים היו: חזק ואמץ, אחי, נקמו את דם אחינו השפוך, של עמנו האומלל! הבאנוהו לקבורה על גבעה ביער, חילקנו לו כבוד של פארטיזאנים, ושמנו מסביב לקבר תרמילי פגזים - ידעו הפארטיזאנים היהודים שנשארו בחיים את מקום מנוחתן של עצמות הקומנדאנט שלהם - ואולי יביאון פעם לקבר ישראל. בראותנו שהכוח הגרמני ניצח אותנו הבקענו לנו דרך ונמלטנו לתוך יערות סלונים.

בשעת המצור התפרנסנו מתפוחי אדמה אחדים, או מחופן קטניות, והאנשים היו מורעבים עד בלי די. המפקדים הרוסיים של הגדודים שלחו אל כפרי הסביבה להביא מזון - אולם ליהודים נתנו מעט. אז שלחתי אנשים אחדים מקבוצתי שיביאו אוכל. אולם בדרך המטירו עליהם הגרמנים יריות ושבו בידים ריקות. מרוב כעס עברתי שוב עם הקבוצה שלי אל היערות הקודמים. למחרת בבוקר, בא אלי הקומאנדיר ברתחה: מי זה הרשה לכם ללכת מהגדוד?! עניתי לו, שבראותי שקבוצתי רעבה - לפיכך אינני יכול להיות עמו. בינתיים הרגיש שאצל שתי נערות פארטיזאניות חסר הנשק. היכן הם הרובים? - פנה בשאלה. הן הסבירו לו שבבריחתן בשעת המצור השליכו את נשקן. הוא הוריד מעליו את רובהו ובו במקום הרג את הבחורות וכון ברובהו אלי. - ירה, אני אומר אליו, אם זה מגיע לי! דוא הרפה מהרובה.. אמת, אמר - שדבר זה לא מגיע לך, וזכור, שהפעם אני מוחל לך!

שבנו חזרה לתוך הבריגדה.

לאחר זמן קצר הגיעה קבוצת צנחנים - 112 איש, מדריכים, קצינים וחילים. הם קבלו את הנהלת התנועה הפארטיזאנית כולה. דרשו מהמפקד שיתן להם 4 אנשים היודעים היטב את הסביבה, את הכבישים ואת פסי מסלה -הברזל.

המפקד מינה אותי כבן לוויתם. באופן כזה עברתי את קבוצת הצנחנים, שבה בצעתי פעולות פארטיזאניות שונות. פוצצתי 19 רכבות גרמניות, הרסתי פסי רכבת, וכשהצבא האדום עבר את גבול רוסיה הלבנה עכבנו את הרכבות הגרמניות שבועיים רצופים בין מינסק וברנוביץ'. תחת הנהלת קבוצת הצנחנים הוקם צבא פארטיזאני גדול של שבעים אלף איש לערך, בשממת גאליבאקי, בין ברנוביץ וסטולפצי, שהיה תופס גלילות שלמים והיה מקבל דרך האויר באופן ישיר ממוסקבה נשק וחמרי נפץ, והיה מעביר פצועים למוסקבה לשם ריפוי בבתי החולים הרוסיים.

בשנת 1943 שמו הגרמנים מצור אדיר על שממת נאליבאקי. על ידי רגול נודע להם גודל כוחנו, ובבוקר בהיר אחד, הקיפה דיוויזיה גרמנית שלמה את היער עם טאנקים ואוירונים. הם עברו את כל היער ונהלנו קרבות עמם במשך חמשה עשר יום. בהיותי רוזבודניק טוב, הצטינתי בקרבות רבים ועניקו אותי באות כבוד פארטיזאני ממדרגה ראשונה וכוכב אדום, ואורדן ממדרגה שניה של מלחמה למען המולדת. בשנת 1944 הגישו לי אורדאן של לנין.

ב-19 ליוני, 1944, בשעת קרב עם חיל משמר גרמני ליד סטולבצי נתמניתי עם פלוגת הסתערות לפוצץ בונקרים גרמניים של בטון וברזל. אחרי חילופי יריות של 4 שעות לא יכולנו להתגבר על הגרמנים, ששכבו בתוך הבונקרים והמטירו אש חזקה - קבלנו פקודה להטיל את עצמנו ישר על הבונקרים עם רמוני יד. הסתערנו על הבונקרים והצלחנו להטיל 2 רמוני יד נגד טאנקים לתוך חלון של בונקר, ששם שכבו 18 גרמנים. כולם פוצצו באויר. עם מנוסתי מהבונקר הזה, ירו בי מבונקר שני במרחק של 5 מטרים ממכונת יריה ונקטעו אצבעות ידי הימנית. בקצב מהירות גדול הספקתי עוד לעלות על הסוס (הייתי פרש), חציתי את הניימאן, שם מגף מלא גם - ושחיתי אל העזרה המהירה של הפארטיזאנים, שהיתה מעבר השני של הניימאן. חבשו לי את היד והובילוני 10 קל"מ יותר עמוק בתוך היער, ששם היתה נקודה סאניטארית. היה צורך לחתוך לי את האצבעות, ונארקוזה להרדמה לא היתה. מרוב יסורים חרקתי בשינים שנשברו כמעט. אז ניגש חברי הפארטיזאן, ברוך לוין, עם האגרוף ליד פי, ואמר: קח ונשוך את ידי - ואל הרופא - חתוך!...

כשהוטב לי במקצת - שלחוני לחתנת האוירודרום שהיה לנו ביער ועם אוירון למוסקבה. שם שכבתי במשך 8 חדשים בבתי חולים שונים, ונתחו לי את היד פעמיים. כגבור ברית המועצות נהניתי מהיחס הטוב והיפה ביותר. לאחר החלמתי שבתי אל הסביבות הביתיות, שהיו כבר משוחררות. אך לא פגשתי שם איש, רק קברים על קברים. באתי לזשטיל יחד עם קומץ הפארטיזנים הנשאר הקימונו מצבה לאחינו ואחיותינו הנספים, שמעל לקבר ההמוני שלהם. מזשטיל הלכתי אל העיר, שביליתי את מיטב שנותי, ושם נשאתי אשה ונולדו לי ילדי - חמד כה יקרים. בעיר המלבבת וולקוביסק. אך שם לא מצאתי אפילו קברים! כל יהודי וולקוביסק היקרים הפכו לאפר בכבשני טרבליאנקה ואושוויץ... היה עם נפשי להתפשט על הקרקע ולבכות בלי הפוגות...
גוי מכיר (בוליש שארייקה) פגש אותי, בקשני להכנס אל הבית, לשבת ושאל אם אני רוצה לאכול משהו? לא, אמרתי, אני שבע, רב תודות; תן לי

אמרתי, מרוב ידידות קצת אפר!... לקחתי את האפר ופזרתיו על ראשי, יצאתי לצד הסמטה וישבתי על אבן. ישבתי "שבעה" על אשתי, על ילדי, על יהודי וולקוביסק היקרים... הגויים הביטו עלי תוך השתתפות בצערי, נו, אמרתי אליהם, עתה טוב לכם, אין כבר יהודונים – התחיו לעולם?... הם הצטדקו: אינם אשמים בדבר, לא התערבו... יצאתי לחפש את הפארטיזנים היהודים שנשארו בעיר, נפרדתי מהם, לקחתי שוב את הצקלון על השכם ויצאתי לדרך. דרך ערים ועייריות חרבות, עיירות ללא יהודים!... כמו ביום-הכפורים – כאילו כל היהודים היו נמצאים בבית הכנסת בשעת "כל נדרי" – מזרחה, להרי האלפים, דרך האלפים המובילה לארץ-ישראל!...

הפרטיזן אליהו קוביצקי
בעזבו את העיר.

יפה ליפשיץ

ז כ ר ו נ ו ת

כבר סופר די על הטרגדיה של וולקוביסק, ושמא יש בתוכנו כאלה החושבים למיותר לדבר ולכתוב בדבר הפרטים השונים: אך סבורתני שבכל זאת מן הראוי למצער, לזכר קדושינו להזכיר עוד פרטים אחדים, שיהודי וולקוביסק, בכל מקום שהם, צריכים לזכור ולדעת את מידת הנאמנות והרגשות העדינים שאחיהם ואחיותיהם גילו דוקא על סף השאול, תחת סיף הרוצחים של החיות הנאציות השפלות.

מטרות המלחמה הראשית של החיות הנאציות בוולקוביסק היתה האוכלוסיה היהודית; עוד בטרם שדרכה רגל נאצית על אדמת העיר, הפציצו, הציתו, השמידו ורצחו דוקא יהודים, בתים יהודים, חצר בית הכנסת וכל מה ששייך ליהודים.

מהיום הראשון של הכיבוש הם ניצלו ללא שהייה את עזרת "ידידינו הטובים" של האוכלוסיה הלוא-יהודית ולפי רשימות מוכנות מראש ערכו מאסרים יומיומיים של קומוניסטים כביכול.

את האסירים היו חובשים בבית הסוהר הלבן, שנשאר שלם לאחר ההפצצות, ומשם, משנתלקטו מספר מסויים של אנשים, היו מוציאים אותם אל חורשת מאיאק ורוצחים אותם ביריות. במקום היו כבר קברים מוכנים שפועלים גנצדים, ולאחר מכן פועלי כפייה יהודיים, היו נאלצים לחפור ולקבר אחרי כן את קדושינו...

בין הקרבנות הללו היו: ליזר בליאכר, שואל מרקוס, עלקה גאס, מיכאל מזיה, פנטר, צירולניצקי חווינק, מניה מבשובסקי ובעלה, ברמן (מי שהיה פנקסן בפירמה קולונטי) קאליר, נוביק ואחרים.

במקרה הייתי נוכחת כשהביאו הזמנה אל נוביק שיתיצב במשטרה. היות ושמו הראשון לא היה רשום, הצעתי לו שישלח את אביו, כי אדם זקן יתכן שהגרמנים היו שולחים הביתה. דעתו של נוביק הזקן היתה כך ובקש מבנו שימסור לו את ה"הזמנה", אך הוא לא רצה להסתתר תחת סינורו של אביו הזקן, ובכוח נחלץ מן הבית והלך אל המשטרה, שמשם לא שב, כמובן; לא עברו ימים מספר ונוביק הזקן ע"ה מת מצער ורוגז...

פשה גאם (גאליאצקי). לאחר שגאם ברח עם הסובייטים, נשארה היא בוולקוביסק עם ילדה הנחמד להפליא. יחד עמה היתה גרה גם ביסתה עלקה גאם. כשבאה המשטרה לשאול על עלקה גאם, טענה פשה שאינה יודעת עליה וכשהרוצחים איימו במיתה עליה ועל ילדה אם לא תגיד את מקום המצאה של עלקה, גם אז לא פסקה מלטעון שאין לה ידיעות עליה... אך עלקה היתה בחדר השני והקשיבה לכל השיחה; היא שהבינה את הרצינות של האיומים הנאציים, יצאה מן החדר ומסרה את עצמה בידי הרוצחים..

לאחד מן המשלוחים שהיו נוהגים להוליך מבית הסוהר לשם יריות חסרו אנשים, והרוצחים היו רוצים כנראה להסוך עמל בבצוע מאסרים לתכלית זו. ובכן הנדיעו הם ל"יודנראט" שעד שעה מסוימת עליהם לספק מספר מסויים של אנשים... אחרי ישיבה טראגית החליט היודנראט לספק משוגעים אחדים ונכים, ובאופן כזה מילאו אחר הפקודה.

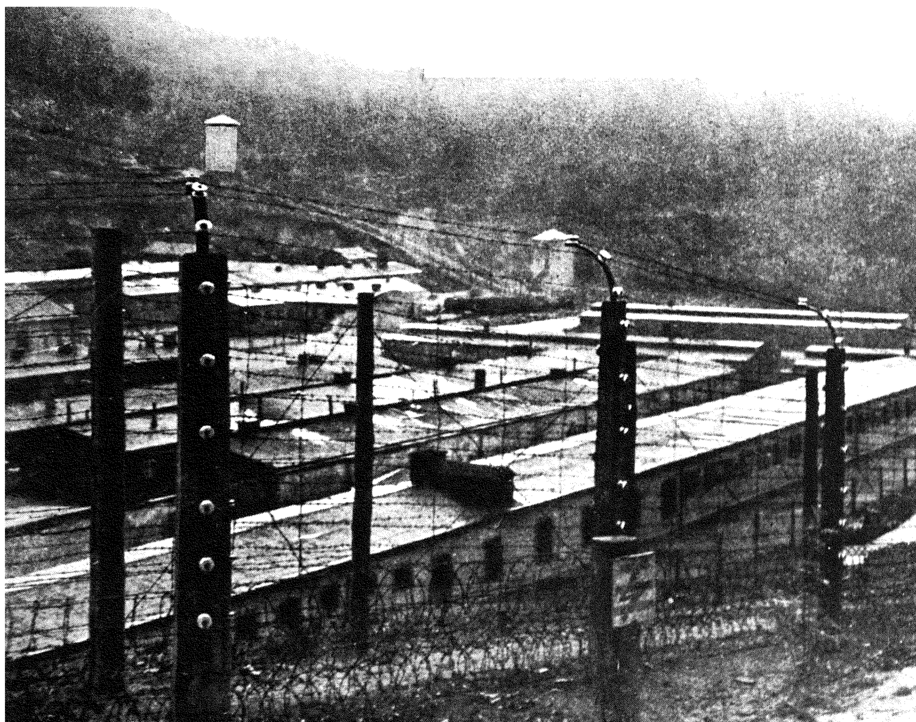
עלי להוסיף כאן, שבזמן הצרות האיומות ביותר, כשדי היה לנוצרי לבטא בפיו שם של יהודי ומקומו של יהודי זה היה מיד בבית הסוהר הלבן שם חכה לגורלו; כשחוק הטלאי הצהוב, האסור ללכת על המדרכות וכל שאר מיני חוקים מתועבים היו בתוקף מלא ובוצעו בדיקנות הגרמנית הנמרצת, בכל זאת היתה וולקוביסק "גן עדן" ביחס לערים אחרות ברוסיה הלבנה,ליטא ואוקראינה.

את מכת המות הראשונה, לפי מושגי הימים ההם, קבלה וולקוביסק ברציחת הרופאים היהודים. לא אתעכב כאן בתאור פרטי הרצח הידוע כבר למדי, כי אם למסור בדבר הסוף הטרגי של פאניה טרופ, אשת הד"ר טרופ ע"ה השקט והעדין: לאחר רציחת הרופאים נשארה פאניה טרופ עם שני ילדיה הנחמדים, תאומים. היא לא נחה ולא שקטה ושאיפתה היחידה היתה לסדר את הילדים ולחייה עצמה לשים קץ, שלא היה ערך להם בלי בעלה.

טרופ הנרצח היה בשעתו מיודד היטב עם פקיד העיריה לשעבר בשם פאלקו, נוצרי. והנה נוצרי זה הומת בידי הגרמנים עוד לפני רצח הרופאים, כי הלשינו עליו שהיה פקיד גבוה אצל הסויטים. לאחר שפאניא טרופ נשארה באותו מצב של אשת פאלקו, נאותה הנוצריה לקחת אליה את ילדי טרופ, כי אז כבר הודיעו בדבר העברת היהודים לתוך הבונקרים ליד הקסרקטינים. אך כנראה, שנוצריה זו לא יכלה לעמוד כפני מחאות השכנים הנוצרים ונאלצה להחזיר את הילדים לאמם. זו האחרונה לא רצתה בשום אופן להטלטל לבונקר ושם לחכות למותה, אז תפסה את הילדים, נגשה אל שוטר גרמני והתחננה לפניו שיירה בכולם. אך הגרמני הודיע לה בתוקף שבלי פקודה לא יעשה כדבר הזה...
תוך החלטה אמיצה לשים קץ לחיים כאלה אצה פניה טרופ הביתה, לקחה

מהרפואות שנשארו מבעלה שלוש מכסות רעל והלכה עם הילדים אל חצר בית-הכנסת החרב במקום שהיא בעצמה בלעה את מכסת הרעל שלה ובמהירות ניסתה לתתה גם לילדים, אך הילדים בני 6-7 רצו לחיות וסברו שאמם דעתה נטרפה עליה... הם נחלצו מידיה המתות למחצה ורצו לספר לשכנים בדבר הרעלת אמם ושרצתה גם אותם להרעיל... גברת שאלחוביץ, הדודה של הילדים, נאלצה לצערה לקחת את הילדים ולהובילם אל הבונקרים... כמה איום היה הדבר לראות כיצד אנשים טובים רעבים ובמצב של עלפון בעצמם פרנסו ליתומי ד"ר טרופ מפחם המעובש בבונקרים.

כן, היהה פעם עיירה וולקוביסק, בתוכנו היו אנשים שונים, טובים, יותר טובים, רעים וכו׳, אך על סף הקבר, של בתי המשרפות, ושל כל שאר מיני מיתות משונות רצה המזל מאתנו, הניצולים הבודדים, לראות במסירותם, בנדיבותם ובהקרבתם העצמית של קדושינו מוולקוביסק.

מחנה

פסכת הנצחה

קריין: בתחלת שנת הלמודים הביא לפנינו מנהל בית-הספר את ה"קול קורא" של גדעון האוזנר, להקים "יד-ושם" לקהלות יהודיות שחרבו בשואה ואינן יותר, להנציח קהלות, בהן חיו כמיליון ילדים כמונו ו...אינם עוד...

אחת מקהלות אלה - היתה וולקוביסק!

מאז ועד עתה למדנו את הנושא והתלהבותנו הלכה וגברה. בקרנו בתערוכות עלינו ל"יד-ושם", נסענו למוזיאון "לוחמי-הגיטאות", השתתפנו בכנס מרשים של אזרחי העיר בתל-אביב ב-י' בטבת - יום הקדיש!

הזדעזענו מדברי בן-העיר, יוסף קוטלרסקי, פליט השואה ועד למחנות-המות, שהגיע אלינו מירושלים.

מעל לכל ספגנו בשעורים את תולדות העיר וחיי תושביה ומאז התקרבנו מאד אל כולם - אהבנו אותם.

התרשמנו מסבלם, ממאבקם לפרנסה, מכיסופם לציון. התרשמנו ממדותיהם התרומיות: מהעזרה ההדדית, מוסדות הצדקה ואהבת הבריות.

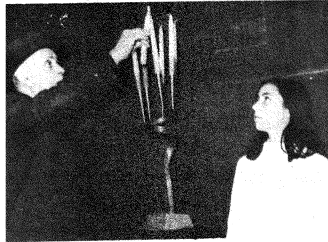
לוינו את אחינו בכל אורחות חייהם ויחד אתם, גם בבוא השואה, הגרוש, ההתעללות ו...בשעתם האחרונה.

וכך גם הנצחנו אותם וכך נזכרם תמיד - ביראת כבוד.

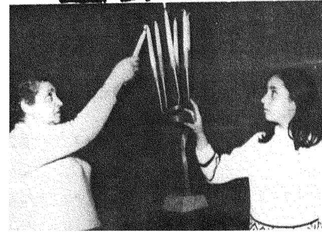
קריין: "אלהים אל דמי לך, אל תחרש ואל תשקט אל!
כי הנה אויבך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש.
על עמך יערימו סוד, ויתיעצו על צפוניך.
אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל
עוד! שפך חמתך על הגויים אשר לא ידעוך ועל
ממלכות אשר בשמך לא קראו כי אכל את יעקב
ואת נוהו השמו, שפך עליהם זעמך וחרון
אפך ישיגם". (תהילים)

קריין: יעלו וידליקו אנשי וולקוביסק ששה נרות "יזכור" לזכר קהלתם שחרבה ואיננה.

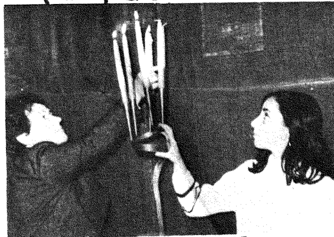
עזריאל ברושי

אסתר ברושי

גיטה איצקוביץ

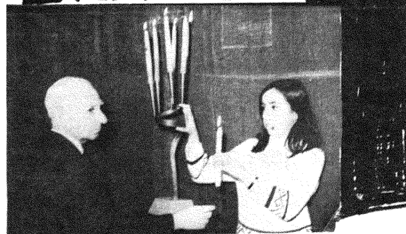
יוסף קוטלרסקי

אנה רוזנטל

חיים דווידוביץ

קריין: בהעלותנו את נרות-התמיד, אנו מתיחדים עם זכרם של ששת המליונים מבני עמנו שהוכרעו בקדושת-מעונים לטבח ולאבדן, אנו מתיחדים עם זכר הקהלות מבית-יעקב שהושמדו ונחרבו מתוך מזמת רשע למחות את שם ישראל מתחת השמים.

נזכר, ביראת כבוד, את עוז רוחם של אחינו אשר מסרו את נפשם על עמם בקדושה ובטהרה.

מרדכי געבירטיג

אונזער שטעטל ברענט

ס'ברענט ברודער עס ברענט!
און אונזער אָרעם שטעטל נעבאך ברענט
בייזע ווינטן מיט רגזן
רייסן ברעכן און צעבלאָזן
שטאַרקער נאָך די ווילדע פלאַמען
אַלץ אַרום שוין ברענט

—

ס'ברענט ברידערלעך ס'ברענט!
די הילף איז נאָר אין אייך אַליין געווענדט
אויב דאָס שטעטל איז אייך טייער
נעמט די כלים לעשט דאָס פייער
לעשט מיט אייער אייגן בלוט
באַווייזט אַז איר דאָס קענט!!
שטייט ניט ברודער אט אזוי זיך
מיט פאַרלייגטע הענט
שטייט ניט ברודער לעשט דאָס פייער
אונזער שטעטעלע ברענט...

העירה בוערת

אש אחים, תבערה!
עירתנו הדלה, הוי בוערה!
רוחות-זעף שם ירגזו,
חיל ושבר בה אחזו,
להבות השמד יגבירו
אש בכל העיר -

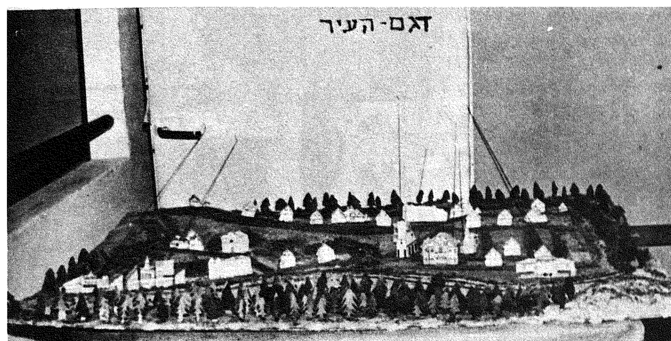
- - -

אש, אחים, תבערה
רק אתם להחיש תוכלו עזרה
אם העיר לכם תיקר עוד
חיש כבוה בל תבער עוד
טלו כלים, מהר כבוה
בדמכם שלכם
אל נא תחבקו ידים
בלי עשות דבר
טלו כלים האש כבו נא
עירנו בל תבער!

ד ב ר י ם:

מנהל ביה"ס, מפקח המחוז, ב"כ "יד-ושם" ב"כ קהלת וולקוביסק

קריין: היה היתה עיר ואם בגולה - וולקוביסק שמה! עיר ככל רבבות הערים בתפוצות הגולה: יהודים נאבקו על פרנסתם, סבלו מרדיפות אנטישמיות של הממשלה. נדרשו לשלם מסים גבוהים, להיות נאמנים לשלטון. את כל החובות קימו הם, אך זכויותיהם הוגבלו באכזריות.

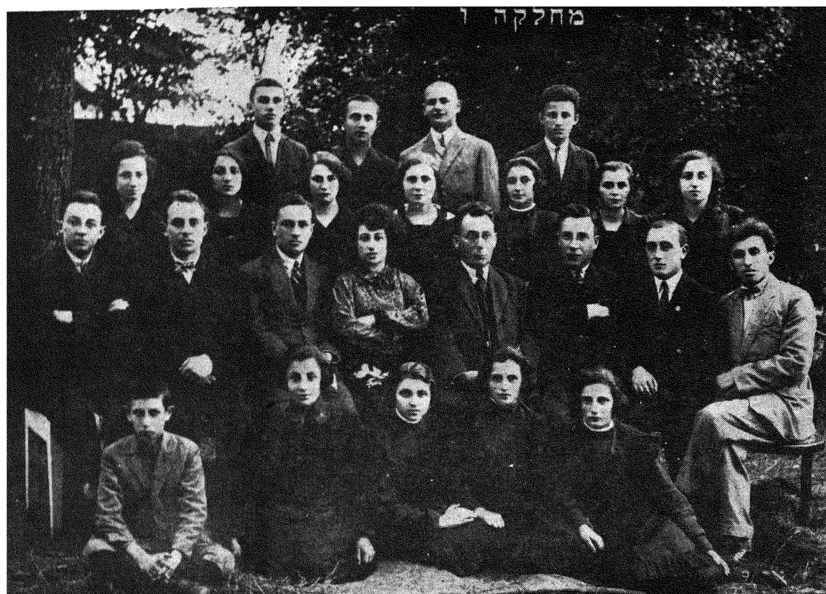

כך חיו יהודים בוולקובסיק! דורות על גבי דורות נקפו. הם נשאו נשים, הולידו ילדים וגם אותם חנכו במסורת יהודית: בגיל רך שננו להם את תורת-ישראל, הוכנסו ל"חדר" ל"ישיבה", הגיעו למצוות, לחופה ומעשים-טובים ו... שוב המשיכו בחנוך הדור הצעיר במסורת אבות, בדבקות דתית ואמונה בלתי-מסויגת בבוא משיח צדקנו ויחלץ את העם מסבלו ויביאנו לארץ הנכספת... כך חיו יהודי וולקוביסק יובלות בשנים.

בהשפעת תנועת ההשכלה והתעוררות התנועה הציונית, חל שנוי בעיר: נוסף ל"חדרים" נפתחו גני-ילדים, בי"ס עממי בו למדו הכל בעברית, מאוחר יותר נפתחה הגמנסיה העברית הראשונה - "הרצליה". - הרבה שמענו על חיי העיר ודומה לנו שאנו מכירים כבר את אחינו מוולקוביסק והם... כה קרובים ללבנו.

הנה כתת בה"ס התיכון על מנהלה ומוריה. הנה אהרון לובושיצקי המנהל המורים זילבר, ויינשטיין והמורה האהוב שכבר הרבה סופר עליו - יעקב איצקוביץ.

א קלאַס פון דער „תרבות" שולע אין יאָר 1926

קרינ: הדי "חבת ציון" הגיעו לוולקובסיק ובדומה לערים רבות נוסדו תנועות נוער חלוציות! יצאו להכשרות ומשם עלו ארצה לבנותה.

כבערים רבות אחרות הצטינו יושבי-העיר במסירותם לחיי הכלל ועזרתם ההדדית. מאד קרובה היתה ללבנו הדאגה לזולת ומעשי הצדקה של החברות השונות:

חברת לינה: עזרה לחולה, אספקת רפואות, ועזרה רפואית חנם.

בית החולים היהודי: שרת את כל האוכלוסיה. בעקר נהנו ממנו החולים העניים באשפוז וטפול חנם.

מי יכנה את כל הפעולות הנעלות של גמילות-חסדים, הכנסת כלה מתן בסתר ועוד ועוד.

<u>מושב זקנים</u>: הבטוח הלאומי טרם היה בארץ, הקריאה "אל תשליכנו לעת זקנה" מצאה הדים בעירות היהודיות, גם בוולקוביסק **הוקמו** בתי-מחסה לזקנים.

הנה הם, איש לא נעדר ובתוכם ר' מאיר שיף, אביהם הדואג.

דער וואלקאוויסקער „מושב-זקנים" נאכ'ן ערשטען וועלט-קריג

אליהו שייקעוויטש

<u>בית היתומים</u>: כן, היה זה מפעל ידוע לתפארת.

ואליהו שייקבין אבי כל-היתומים.

כל אלה אזכרה ואהמיה.

<u>קרין</u>: בשבת שבתה וולקוביסק, נדם דופק חיי החולים גם הגויים שבתו - בתי העסק סוגרו על מנעול ובריח! אוירה של שבת נחה על הכל.

שמענו על רבנים ותלמידי חכמים, אנשי-מעשה ויודעי-חן. רבים מהם הגיעו אישים דגולים לארץ וביניהם:

אליהו גולומב - מיסד ההגנה
הסופר - יעקב רבינוביץ
הסופר - ד"ר אליעזר ירושלמי
המשורר - אליעזר קליר
ד"ר איינהורן - המנציח את וולקוביסק בספריו
והמורה הדגול - יעקב איצקוביץ

ויבדלו לחיים : עזריאל ברושי ורבים רבים אחרים.

קרין: בתנאי–שלום יפה היתה העיר. היא ישבה בעמק עטורה יערות סביב. האכרים הכפריים הביאו מתנובת אדמתם למכירה וקנו מרכולתם מהיהודים.

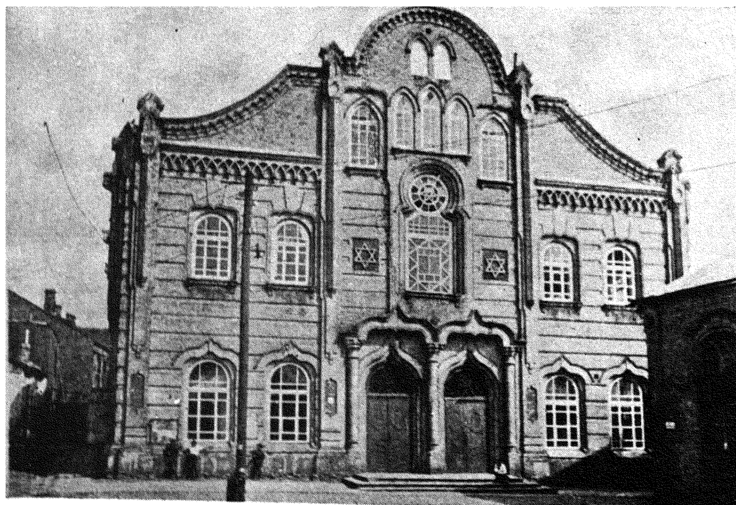
הרכבת המהירה פריד ורשה מוסקבה העידה על העדן הטכנולוגי, אך בהעלמה שוב חזרו החיים למסלולם – חיי עיר שלוים.

כאם טובה ורחמניה שמרה וולקוביסק של 12 עיירות יהודיות הפזורות סביבה.

העיר לא שכנה על מי–מנוחות. מאורעות הסטוריים זעזעו, לא פעם, את שלותה. מתי נוסדה העיר? אין לנו ידיעות על כך. משערים שימיה כימי שלושים דור כ–1000 שנים במספר.

כאמור פקדו מאורעות הסטוריה את המקום: במאה ה–16 התחוללו קרבות קשים בעיר בין שבדיה לפולנים. לזכר נצחון הפולנים הוקמה הסוללה הזאת הלא הוא ה"שלוסברג" עליה נרקמו אגדות אין ספור.

קרין: ב–1812 נסוג המחנה הרוסי מהעיר ובעקבותיו הגיע נפוליאון בדרכו לרוסיה.

בית הכנסת המרכזי

במלחמת העולם ה–1 עברה העיר מכובש לכובש: מהרוסים לגרמנים ומהם לפולנים.

ב-1941 נכבשה פולין ואתה וולקוביסק במלחמת בזה ע"י הגרמנים.באוקטובר 1942
נתנה פקודה להיות נכונים לעת בוקר במגרש העיר: אנשים, נשים זקנים וטף.
עם בוקר החלה תהלוכת הגרוש.

בכל שאלך / ש. שלום

בכל שאלך אני שומע צעדים
אחי הנדכים, הנבוכות בדרכות-
עמוסי חשכה, מקרה רועדים,
רדופי להבות, מגפות ופחדים
במטר, בשלגים, בסופות, בסערות

בכל שאנוס אני שומע דפיקות
אחי בגטו, בתאי הנכאים,
מפלחות החומות ובוקעות השתיקה
מעוררות את שורת הדין מצדיקות
בתחנות הגוני, תבורות רפאים.

בכל שאשכבה אני שומע קולות
אחי במחבואים נדונים לשחיטה-
מאובדי תבערה, מוכי מגפות,
נערים ונערות– מזבחות לעולות,
אנקת אבדנם עולה מבערה.

ועיני לא תחדלנה תמיד לראותם
ולבי לא יחדל מלזעק: מעזבה!
כל האדם יתבע על מותם,
שמים מעל עוד ירדו לבכותם,
ודמם ומלאו על קברם מצבה

קרין: אלפים אלפים גורשו. קולות הבכי התערבבו בקולות השמחה לאיד של ההושבים הנוצרים שכניהם – בני עירם.

רחובות הנהר

א. צ. גרינברג

הם שכחו את בדם, הגויים.
אין מוביל את שיבת אביהם ואמם לתאי גז
עם בנים ונכדים... ושרידות אשר בהם לא גזז
לפני שגזרה המחולל אל הלהב הוכנס...
ועת אנו אימים ובכות – אצלם גיל וחג פה...

גירוש

כך הגיעו למחנה שמחוץ לעיר! כבמלכודת סגרו עליהם. אחרי חדשי ענויים העמסו על קרונות בקר בדרכם האחרונה למחנות ההשמדה.

ואם כי מעטים, מעטים עמדו מול אויבם צמאי-דם, חמושים, ללא שמץ של תקוה, למורות הכל ואף על פי כן, לא הלכו כולם כצאן לטבח.

בכל מקום קמה תנועת מחתרת – המטרה: לנקם – בכל הדרכים. כאלה היו גם בוולקוביסק. מעטים עצליחו להתחמק ליערות ולהצטרף לפרטיזנים ויחד נקמו את הדם השפוך.

אחד מהם אשר לעיניו רצחו את אשתו וילדיו ברח ליערות ונלחם בחרוף נפש וזכה לאות ההצטינות הגבה ביותר "גבור ברית-המועצות" – אליהו קובנסקי שמו.

<u>קריין:</u> בשנים 1942 – 1943 כרעה נפלה וולקוביסק. נפלה ולא הוסיפה קום, מי בדרכם האחרונה לטרבלינקי ומי במחנה אושויץ.

תהלוכה

כל עירתי, איך הלכה לקראת מות,
איך לקראת מות הלכה העירה?
נשים חסודות הקהילה על שפתים,
יהודים - יהודים דוממה נאדרה.
נערות חמודות הקהילה של עדת,
תינוקות בית רבן התינוקה סוערה.
הבאם לא תשמעי את שירם מאפסים?
הבאם לא תראי נפתחים השמים?
כל עירתי, כן הלכה לקראת מות
כן לקראת מות הלכה העירה.

ש. שלום

קריין: וולקוביסק! עיר ואם בישראל ובה כעשרת אלפים יהודים - חרבה ושרופה באש. שמונה עשר נצולים, פליטי פרטיזנים, שמונה עשר אודים עשנים נשארו בה, מצבה חיה מעבר מפואר שהיה ואיננו עוד.

איכה ישבה בדד העיר וולקוביסק?

-x-x-x-x-x-x-x-x-x-

קדיש בצבור

יתגדל ויתקדש שמה רבא. בעלמא די ברא כרעותא וימליך מלכותא
בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית-ישראל בעגלה ובזמן קריב ואמרו אמן
יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא
יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמה דקודשא בריך הוא
לעלא מן כל ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא,
דאמירן בעלמא ואמרו אמן.
יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן
עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל
ואמרו אמן

התרשמות מהנושא - וולקוביסק

שמחתי להכיר עירה בגולה בלמוד הנושא "קהלות שחרבו" בעקר התרשמתי מדרך חיי תושבים. עמלם הקשה, פרנסתם הדלה, דאגתם לחנוך הילדים בדרכי המסורת. חי השלוה בשבתות ומועדים, הסעודה המשפחתית החגיגית, התפלות בבית הכנסת.

שמחנו להכיר את דרך החלוצים. את תנועות הנוער הכשרתם לעליה וגעגועיהם לארץ ישראל.

אך הסוף המר זעזע את השלוה והחיים היפים.

החורבן הרס את הכל

אביהו האן

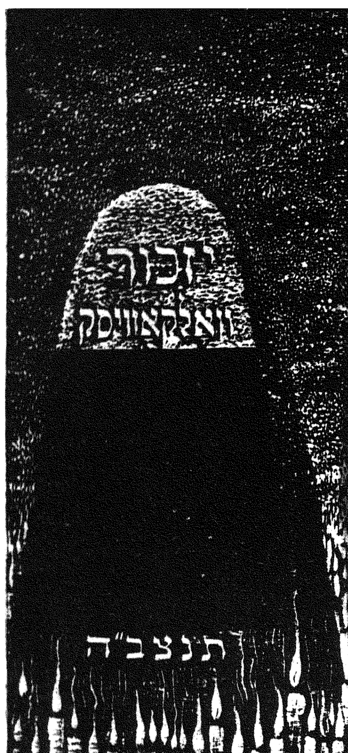
עם סכום הנושא

כשניכנסנו לאולם לראות את המסכת מיד נמלא לבי הרגשת צער ומצב רוח למראה נרות הזכרון והתערוכה המזעזעת, הרגשתי רעדה עוברת בגופי. שמעתי את הצעקות וחייתי את הזוועות. התרשמותי מהמסכת הקצרה היתה חזקה מאד לא הייתי יחידי, כולם התרשמו, ההורים המוזמנים, אנשי וולקוביסק ואנחנו התלמידים

לעולם לא אשכח את הערב.

פינקו צבי

נרות נשמה דולקים

הנרות המהבהבים החזירוני מתקופת הזהר שלנו לתקופת המרי, הסבל והעינויים - לדור השואה.

שלהבות נרות הזכרון החזירוני לעבר רווי סבל ועינויים. זכר לששה מליון... שהומתו על לא עוול, רק על היותם יהודים... ואף השלהבות תוהות ושואלות:

מדוע?

הנה נצבות לפני הדמויות הכחושות מאחורי גדרות התיל ועיניהם נשואות אל על: מאין יבא עזרי? הנרות העומדים נושאים תפילתם ומספרים ומספרים.

החלב נוטף: טיף טיף, הרי אלה הדמעות הגדולות הרבות שזלגו והפכו לנהרות.

וולקובסיק! גם היא כאן אף היא בין התוהות ושואלות: בני היכן הם?

לאה קרייזמן

הנרות הללו

חשך אפף את האולם. רק נרות הזכרון הפיצו אורם, דממה נשתררה ונראו הנרות העומדים זקופים וגאים בשלהבות המהבהבות.

לאור נרות אלו נרכין ראשינו בדממת יגון ונתיחד עם זכר אחינו ואחיותינו שנספו בידי הנאצים. נזכר את אשר עולל לעמנו האויב ונשנן לבנינו ובני בנינו: "זכור את אשר עשה לך עמלק"!

אור נרות אלו לא יכבה לעולם ועד. עמם אנו מתיחדים, עם זכרם של עמנו, עם גורלם המר שלקחם לטבח.

הנרות דולקים, החלב נמס סביב הפתילה, אך השלהבת דולקת ומפיצה אור. זו שלהבת הגבורה שמזכירה לנו את העבר המר והמרעיד כל לב.

נשמות אחינו הזועקים אלינו מן האדמה ישמר בלבנו לנצח.

שרה טרנובסקי

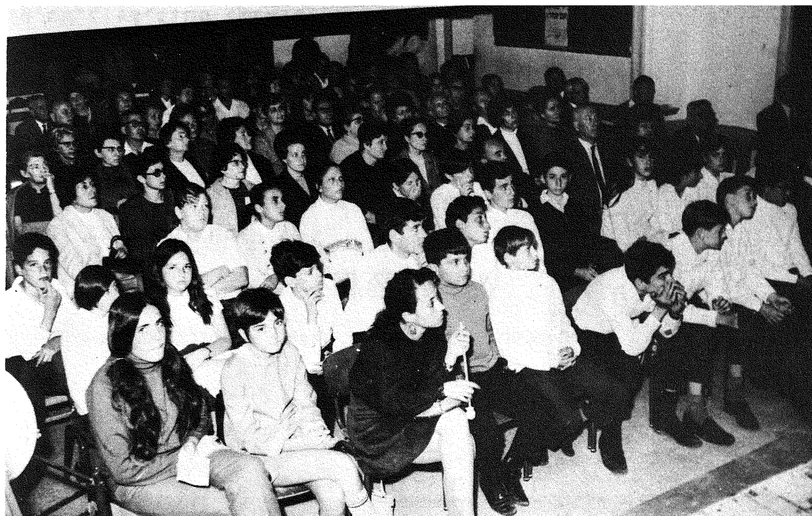
על מסכת וולקוביסק

דממה ועצבות שררו במסכת, כאשר סופר לנו על תולדות העיר בלווי מנגינות-אבל ותנועה.

הרגשנו יתמות על מליון ילדים ששכלנו קריאת ה"קדיש" בלווי המשתתפים, הוסיפה עצבות ותוגה רבה.

התערוכה היפה השלימה את הנושא: "וולקוביסק שהיתה ואיננה עוד"

אילנה נייס

לאור נרות הזכרון / חבור

הנרות רצדו בלאט על פני ששת האנשים שהדליקום לזכר ששת מליוני היהודים, נר יתום לכל מליון.

שקט השתרר מסביב, הנרות הבהבו באור חלוש, נידמה שעוד מעט ויכבו, אולם לא! הם החזיקו מעמד ודלקו באור זך וזהרו באור יקרות שנוגהו זרח על פני ששת ניצולי וולקוביסק – אודים מוצלים מאש, מהעירה שאימצנו לנו וולקוביסק.

לאט לאט גוועו הנרות בזה אחר זה.

מרדכי סודרי

רשמים מהמסכת

מסכת וולקוביסק, העיר אשר הונצחה על ידינו השאירה רושם עמוק. מרשים ומדכא. עלי וכל כל הנוכחים.

בבואי לביה ספרי ובראותי את תערוכת התמונות, שצוירו בידי התלמידים כל אחד לפי דמיונו, לפי רגשותיו, הנרות הדולקים שהטילו אור עמום על הציורים וספרי שואה שהוצגו בתערוכה, גרמו להרהורים על הסבל המזעזע של אחינו.

במשך הצגת המסכת שררו חשך ודממה. איש לא השמיע רחש, ששה מנצולי וולקוביסק עלו על הבמה וביד רועדת הדליקו ששת נרות הזכרון לזכר ששת המליונים. הנרות העמומים שהלכו ודעכו מרב צער לוו אותנו לאורך כל המסכת. לאחר מכן נאמו כמה מנצולי העירה וספרו על הקורות אותם עד הגיעם ארצה. רעד וחלחלה עברו בקהל בשמעם את דבריהם.

כל המסכת היתה מלווה מנגינות שקטות שנשמעו מדי פעם בפעם מנגינות שלוות של שבת ומועד, ושירת פרטיזנים ושואה של חורבן. בסיום אמר מנהלנו קדיש ואנו חזרנו אחריו בלחש.

ברגעים אלה ידעתי: מאורע זה לא אשכח לעולם.

טובה קרמר

יום א׳, ט"ז אייר תשכ"ט
4.5.69

לכבוד
הח׳ י. קפלן,
מנהל בי"ס "עליה" בחיפה

שלום וברכה!

המוסד הממלכתי לתיעוד "יד ושם", הרשות לשואה ולגבורה בירושלים הציב לעצמו מטרה כפולה שישה: א- לכנס כל חומר שניתן להשיג על השואה כגון: פנקסים, תעודות, תצלומים, יומנים וספרים בע"פ וכו׳, כדי להוסיפם כדפים רווי דם, יגון וסבל להסטוריה של עמנו.

ומטרה שניה - לחרות בזכרון העם לדורי-דורות את המאבק של הכלואים בגיטאות ושל הפרטיזנים היהודים ביערות, את גבורתם ואומץ רוחם העל אנושיים.

זכרונות אלה אל יתנו מרגוע ומבוחה לנפשנו, לנפש שרידי העם, שכן כלנו שרידים אנו, כי בנס נשארנו בחיים.

אך מהי הדרך לבצוע המשימה הזאת, איך לחרות את הזכרון האיום הזה על לוח לבני, איך למסרו לדורות הבאים:

הנה רעיון, הקטיגור של אייכמן ושל הנצים ימ"ש, הלוא הוא מר גדעון האוזנר למסר את בצוע המשימה הזאת, המצווה הקדושה הזאת לידי מחנכי ישראל, ואלה ימסרו לתלמידיהם בכתות הגבוהות של בתי הספר.

יאמץ לו כל בי"ס מ-34000 הקהלות שחרבו בשואה, ילמדו הילדים על חייהם התרבותיים, הכלכליים, החברותיים, על האוצרות הרוחניים שנוצרו שם, על אישים דגולים שגדלו שם, על מאבקשם לשמור על יחודם, על כיסופיהם למולדת, מולדת התנ"ך, וכו׳.

ואכן רעיון זה הכה שורשים חיש וכבר הנציחו או עומדים בעיצומה של הנצחה כ-800 קהלות ע"י בהי הספר בכל הארץ וממספר זה כ-150 בתי ספר בחיפה ובסביבתה. הנני רואה כזכות לעצמי שהצלחתי לקיים את המצוה הגדולה הזאת ע"י הפעלת בתי הספר למלא את חובתם לששת המליונים של בני עמנו שנספו בשואה.

אכן זו תשובתנו לכל העמלקים העומדים בכל דור לכלותנו. זכר נזכר את אשר קרה לנו, לא נשכח לנצח נצחים, נעשה כל אשר ביכולתנו, שדבר זה לא יקרה לנו יותר.

נסיק מסקנות מהשואה, היא תאלפנו בינה, איך להבטיח, שכל צר ואויב לא יוכל לנו.

בשם הנהלת "יד ושם" בירושלים הנני אומר למנהל מר י. קפלן יישר

כוחך! וגדולות עשית בארגון ערב זכרון מרשים זה, ויבואו על הברכה חבר המורים שעזרו על ידך, וברכה ותודה מיוחדת לתלמידים המבצעים את התכנית, תכנית עשירת התכן ונאת הצורה; וכן יבורכו שרידי קהלת וולקוביסק, שנוכחו בערב הזכרון זה.

התודה והברכה לכלכם, כלכם!

(-) מ. אלופי
נציג "יד ושם"

תל-אביב 29/4/69

לכבוד
מר י. קפלן
מנהל בית הספר "עליה"
בת-גלים
ח י פ ה.

שלום רב,

אני ורעיתי אסתר נמצאים כל הזמן תחת הרושם הגדול של מסכת "חרבן וולקוביסק" שנערכה על ידי בית ספרך ביום 27.4.69. ניכר היה שאתה מר קפלן בן עירי ותלמידיך השקיעו מאמצים רבים בכדי לבצע לתכנית זו לזכר חורבן עירנו והעירות שבאיזור ההוא. תבוא על כולכם הברכה על כך.

אין ספק שאת ההקלטה של המסכת הנ"ל יהיה צורך להשמיע בכנס האזכרה אשר תיערך אי"ה בעשירי בטבת תש"ל בתל-אביב.

שלך בידידות
(-) עזריאל ברושי

מר קפלן הנכבד, שלום!

הטכס היה מרשים, הכנסת בו הרבה רגש, טעם טוב ועבודה כבירה. תבורך על כך.

(-) אסתר ברושי

x x x

במסגרת אמוץ קהלות שחרבו. אומצה והונצחה קהלת וולקובסיק ע"י תלמידי בה"ס "עליה".

לסכום הנושא נוכחנו בערב מרשים שנפתח בנעימה עצובה, בהדלקת נרות זכרון ע"י שרידי-הקהלה.

בדמיוני ראיתי לפני את גדולתה ושקיעתה של קהלה אחת מרבבות קהלות שחרבו בשואה. ספורם של הנצולים הנרגשים והקראת קטעים מחיי הקהלה המחישו לי את חויותיהם וזכרונותיהם על העירה הפורחת על מוסדות הצדקה שבה, בתי המדרשות "החדרים" למיניהם - בתי- היוצר לנשמת האומה שאיש זר כלל לא יבין.

ולפתע - אסון השואה!

כיצד נסביר את הכל שהתרחש לדור הצעיר שלנו? כיצד נגשר בין העבר "ההוא" לדורנו העצמאי החפשי במדינתו. איך נאלפם מה בין השואה - למלחמת השחרור בה נצחנו מתוך תחושת נסיון "הימים ההם".

מצווים אנו לשנן ולילדינו את הקשר ההסטורי בין הגלות למדינת ישראל ולכן חשוב הערב הזה רב-הרושם המזעזע.

הוא נתן לי, יליד הארץ, את ההסבר מה בין גבורה פסיבית מתוך יאוש וחוסר ברירה וההשלכה על מלחמת-גבורה על אהבת המולדת.

(-) מרדכי אסא
יו"ר ועד ההורים

לכבוד
מר י. קפלן הנכבד,

חיפה, כא' באייר תשכ"ט

ברגשי כבוד ומועקה חזיתי עם יתר ההורים במסכת לזכר קדושי וולקוביסק שנערכה בהשראתך בבית הספר.

למרות שגורלי וגורל משפחתי לא הועיד אותנו לידי המרצחים הנאציים, עקבנו מקרוב אחרי גורלם המר של אחינו בגולה ופעלנו רבות למען הצלת שארית הפליטה.

החזיון שהעלתם בא להמחיש את הזוועות והעוול שנעשה לבני עמנו בעבר הקרוב ובד בבד בא להתריע בפנינו שדבר זה לא ישנה בעתיד.

על מנת להבטיח זאת עלינו לחנך את הנוער ברוח זו להוסיף ולשנן בפניהם, בכל הזדמנות, את אשר קרה, בשביל שגורלם של הדורות הבאים יהיה טוב יותר מדורנו זה וע"מ לשמור על אחדות העם ואהבת המולדת.

אם כל מוסדות הלימוד ינהגו בדרך שכב' נהג, בטוחני שהמטרות שצויינו לעיל תושגנה ביעילות.

בכבוד רב

(-) א. חונן (אחד ההורים)

"כמבוקעי עיר בצורה..." "פרידה"/ח.נ. ביאליק

... אמנם "עיר בצורה" היא נפש ילדינו הנתונה להשפעות תרבות ורוח חמרניות של ימינו וטעות תהיה זו אם נהיה סבורים, כי העוז והעצמה הדרושים לעם ישראל בימינו די להם להיות ניזונים מכוח המאורעות של מאבקי קיום. אף אם עדים אנו לגלויי עוז של העומדים ליד התעלה ובמרדפים - וזאת אחר נצחון מלחמת ששת הימים - אין לטעון כי מכוחם תוכל הרוח של הדור הצעיר להיות מחושלת לקראת הבאות בלי חזוק, אותו יכולה להעניק מורשה האבות היהודית על כל מטען ערכיה. מי כמורה יודע את המאבק עם כל מחזור תלמידים על מעט הרוח, אותו עליו להחדיר על חשבון התפיסה המטריאליסטית הטבועה כמעט באופן טבעי בנפש הילד.

הנה על כן עוסקים אנו בהחדרת רוח ישראל ומורשתה בשעורי תנ"ך, דבר"ה בספרות וכו' וכו'. הילד ניצב מול גודל הרוח של נביאנו ושל המרטיריזם בכל הדורות כשדבריהם ומעשיהם משמשים דוגמה ומופת. אלה מהווים דוגמות ממרחק של אלפים ושל מאות שנים והם בבחינת תורת אלקים חיה שתקפה איננו פג לעולם. הם מהוים מקור ראשון למעינות המזינים אך המעינות עצמם הם המאורעות וההוי שהתרחשו ממש לעיני הדורות האחרונים וחוטים גלויים וסמויים עדיין נמתחים מהם עדינו. חוטים דקים אלה כוחם רב הוא, כי הם משמשים נושא לשיחת הורים וחויותיהם והם יכלים להיות כחומר בידי היוצר בידי המורה כדי לקשור עבר אל הווה על מנת להקים גשר מן עבר לעתיד.

ומכאן החשיבות של הצגת העיירה היהודית שרוהה עדיין מפעמת ומרחפת בחלל ביתו של התלמיד. אין ברצוני להביא בשורות המעטות האלה את האור הכביר ורוח ישראל סבא שהאיר את חשכת העיירה, אך אותו החוט הגלוי והסמוי מן העבר אל ההוה אשר נמתח אל העתיד, ודאי עובר דרך העיירה היהודית של הגולה. וכי כיצד נבין, וכי כיצד נרד לְיפי המשמעות של מצוות התורה והמוסרת, אם לא נראה כיצד קיימה קהילה בת מאה משפחות (פחות ממספרן שבבית רב קומות) רב, שוחט, שני מלמדים, גבאי, מוסדות חברה, כגון: הכנסת כלה, לינת צדק וכו' וכו'. לא כוח ארגון יש כאן אלא כוח מסורת. ילדים למדו תורה, נערה עניה יכלה למצוא לה בן זוג, עובר אורח לן תחת קורת גג על כר נקי וכו' וכו'. וכי כיצד נלמד נבואות ישעיהו והטפותיו אם לא נראה כיצד נאבק הסבא של ילדינו למען הערכים, וכיצד הקים יש מאין ובתנאי גלות מוסדות "ממלכתיים" ממש למען אותם הערכים.

בהגשמת מטרה זו, מטרת מתיחת החוט וקשירתו מן העבר אל העתיד דרך ההוה ודאי ראה מר קפלן משימה נכבדה וחשובה ועל כך יישר כוחו עם החית עירו ווילקוביסק ושכרו ימצא אי שם בגרעין טמון אשר בוודאי יתן פריו בצורה זו או אחרת בחיק הבאות.

ז. ויסמן
מחנך כיתה ז'

למר קפלן היקר, שלום רב,

שמחתי מאד כשהוזמנתי על ידך לערב העלאת זכרונות מעירנו
וברצוני להודות לך ולילדים היקרים אשר לקחו חלק בערב זכרון וולקוביסק.

שמעתי על תכנית "יד ושם" לשתף את ילדינו בהנצחת קהילות שהיו
ואינן עוד. פקפקתי מאד בהצלחת הנושא, מה לילדי הארץ וליהדות הנפלאה
שאיננה עוד?

אכן טעיתי - ומה רבה היתה התרגשותי כשראיתי ושמעתי את דברי
הילדים, ילדינו, ויחד עם כל הזכרונות שהועלו על ידם, בחום, באהבה
ובדבקות בלתי רגילה, נזכרתי על הגמנסיה "הרצליה" שלנו וההצגות שהועלו
ע"י התלמידים על נושאים כמו "בר כוכבא" "יהודה המכבי" ועוד.

מורגש היה שהילדים ממש מכירים ואוהבים את הדמויות שהציגו,
אכן לא נותקה השרשרת ועל חורבות הקהילות שאינן, גדל נוער נפלא אשר
ממשיך בגאוה את מסורת אבותינו.

לך, יעקב, תודה על העבודה המרובה שהשקעת, כדאי היה!
אנא, מסור לילדים את תודתי עבור החויה הבלתי נשכחת.

בברכה ובידידות
(-)
אניה רוזנטל

וולקוביסק עירי שהיתה . . .

בתחלת המאה נתגלו נצני התנועה הציונית הראשונים בוולקוביסק. זוכר אני הדי הפוגרום בקישיניוב ב-1903 ואחריו הפוגרום בביליסטוק.

מאורעות אלה זעזעו את אנשי עירנו והחדירו בלבם את תודעת ההגנה העצמית, סכנת קיומם בפזורת הגולה, והעליה לא"י. בשלהי המאה ה-19 אסף יחיאל מיכל פינס יהודים חקלאים מהעירות והישובים הסמוכים לוולקוביסק, אותם העלה לארץ והושיבם בעקרון המושבה.

החלה עליה אטית של יהודי וולקוביסק וסביבתה לא"י כבר בתחילת המאה. ביניהם: אליעזר וישראל שוחט ממשפחי "השומר" ומיסדי "הפועל הצעיר". ב-1902 השתתף ציר מוולקוביסק באסיפה הציונית שנערכה במינסק. ב-1909 עלו אליהו גולומב מיסד ההגנה ומשפחתו לארץ. אחריו עלו קבוצות נוספות, יצויינו חלוצי העליה: משה אינהורן האחים ניימן, צבי כרמלי, דוד אפשטין, המורים הדגולים זומנוביץ ובניו וכן חיים שרמייסטר, כעת הגיאוגרף הנודע ד"ר חיים בר-דרומא.

בקיץ 1920 עלה כותב הטורים האלה בקבוצה של עשרות חלוצים.

כך נמשכה השרשרת עד פרוץ מלחמת העולם השניה ובעקבותיה - השואה האיומה.

זמן קצר אחרי שחרור פליטי השואה ממחנות-המות הגיע אליהם בן עירנו ד"ר משה אינהורן מארה"ב והצליח לדובב אותם ולספר את קורותיהם.

את דבריהם הנציח בספר " וולקוביסקר יזכר בוך" שהופיע בשני כרכים כתובים אידיש ואנגלית.

מספרים אלה שואבים אנו ידיעות חשובות על תולדות העיר וגורלה בתקופת השואה, ידיעות נוספות לוקטו ע"י אנשי "יד ושם" בירושלים ות"א והן כוללות עדויות נאמנות והשובות ביותר.

בעקר מזעזעת עדותו של יוסף מזשריצקי (עו"ד בת"א) בתאורו את אכזריות הכובשים הגרמנים בוולקוביסק. ההתעללות בקרבנותיהם חסרי-המגן ומעשי גבורה של פרטיזנים ילידי-המקום. ראויים היו דבריו המפורטים לראות אור בספר מיוחד.

על חורבן העיר שמעתי גם מפי הפרטיזן הזקן יואל פומרנץ ז"ל אשר נחלץ ברגע האחרון ממש וברח משוביו והצליח להצטרף לפרטיזנים. דבריו שנמסרו לי על ערש הדוי בבה"ח "השרון" כללו מעין מסכת טרגית, של פרשת חיים מזעזעת. בסכום דבריו לא קבל האיש על בורא העולם הוא רק תהה לנתיביו ושאל: "מדוע" ו"למה"?

ב"יד ושם" בירושלים נרשמו עדויות חשובות של אידה מזובר חיים שיפיצקי ועוד. רצוי שידע הצבור על החומר הרב הנמצא בגנזך ואולי ימצא האיש אשר יפרסם את תוכן התעודות למען ידעו הדורות הבאים.

עזריאל ברושי

חזון העצמות היבשות

היתה עלי יד יהוה ויוצאני ברוח יהוה ויניחני בתוך הבקעה
והיא מלאה עצמות והעבירני עליהם סביב סביב
והנה רבות מאד על פני הבקעה והנה יבשות
מאד ויאמר אלי בן אדם התחיינה העצמות האלה
ואמר אדני יהוה אתה ידעת ויאמר אלי הנבא על
העצמות האלה ואמרת אליהם העצמות היבשות שמעו
דבר יהוה כה אמר אדני יהוה לעצמות האלה
הנה אני מביא בכם רוח וחייתם ונתתי עליכם גידים
והעלתי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור ונתתי בכם
רוח וחייתם וידעתם כי אני יהוה ונבאתי כאשר צויתי
ויהי קול כהנבאי והנה רעש ותקרבו עצמות עצם אל
עצמו וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם
עליהם עור מלמעלה ורוח אין בהם ויאמר אלי הנבא
אל הרוח הנבא בן אדם ואמרת אל הרוח כה אמר
אדני יהוה מארבע רוחות באי הרוח ופחי בהרוגים
האלה ויחיו והנבאתי כאשר צוני ותבוא בהם הרוח
ויחיו ויעמדו על רגליהם חיל גדול מאד מאד ויאמר
אלי בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה
אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו
לכן הנבא ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה הנה
אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם
עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל וידעתם כי אני
יהוה בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם
מקברותיכם עמי ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי
אתכם על אדמתכם וידעתם כי אני יהוה דברתי ועשיתי
נאם יהוה

יחזקאל לז